सहायक प्रविधि सामग्री सेवा सम्वन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड (२०७८)

National Standard on Assistive Technology (2078)

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय
स्वास्थ्य सेवा विभाग
इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा
कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखा
टेकु, काठमाडौं ।

नेपाल सरकार

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय

स्वास्थ्य सेवा विभाग

इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा

कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखा

प्रतिलिपि अधिकार © २०२२

सहायक प्रविधि सामग्री सेवा सम्वन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड (२०७८)

National Standard on Assistive Technology (2078)

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय
(..शाखा)

फोन नं. ४२६२५४० ४२६२८०२ ४२६२७०६ ४२६२९३५ ४२६२८६२ ४२२३५८०

रामशाहपथ,
काठमाडौं, नेपाल ।

प्राप्त पत्र संख्या :-
पत्र संख्या :-
चलानी नं. :-

मिति : ....

विषय :-

प्राक्कथन

नेपालको संविधान अनुसार हरेक नागरिकको स्वास्थ्य सम्बन्धी हकलाई नागरिक स्तरसम्म सहज किसिमले पुऱ्याउन स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय प्रतिबद्ध छ। मन्त्रालयले सहायक प्रविधिको क्षेत्रलाई स्वास्थ्य सेवा अन्तर्गतको रुपमा यस अघिनै चित्रण गरिसकेको छ। व्यक्तिको क्रियात्मक क्षमता (activities of daily livings) अभिवृद्धि गरी स्वस्थ, मर्यादित र फलदायी जिबनयापन गराउनमा सहायक सामग्रीको भूमिका अहम् हुन्छ। क्रियात्मक क्षमतामा आएको कमीले व्यक्तिलाई अन्य अधिकारहरु जस्तै शिक्षा र रोजगारबाट बन्चित गरि व्यक्ति, परिवार र राष्ट्रलाई असर गर्न सक्छ। यसकारणले पनि पुनर्स्थापना र सहायक सामग्री सेवाको सर्वसुलभ पहुँच हुन अति आवश्यक छ।

सहायक सामग्री सेवाको पुनर्स्थापनामा मात्र नभई प्रवर्द्धन, रोकथाम ,उपचार र प्रशामक सेवामा पनि उत्तिकै उपयोगी भूमिका रहन्छ। हाल देशमा बढ्दै गई राखेको नसर्ने रोग, बुढयौलीपन र चोटपटकको अवस्थाले पनि पुनर्स्थापना र सहायक सामग्री सेवाको व्यापक सबलीकरण गरी यसको सर्वव्यापी उपलब्धतालाई सुनिस्चित गराउनुपर्छ।

सहायक प्रविधि क्षेत्रको रणनीतिक विकासलाई मनन गरी स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयले २०७८ मा Rapid Assistive Technology Assessment(rATA) सर्भे गर्ने निर्णय गरेको थियो । यो सर्भेक्षणले सहायक सामग्रीको कति प्रयोग हुन्छ, खाँचो कति छ, माग -आपूर्तिको अवस्था कस्तो छ र सहायक सामग्री प्रयोग गर्ने व्यक्तिको सन्तुष्टि कस्तो छ भन्ने तथ्यांक देखाउँछ। स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय अन्तर्गतका निकायहरुको सशर्त अनुदानबाट पनि यो सेवा प्रवाह गरिएको छ। त्यस्तैगरि सरकारी, गैर-सरकारी र निजी स्तरका अस्पताल र पुनर्स्थापना केन्द्रबाट पनि यो सेवा सञ्चालनमा आइरहेको छ। सञ्चालनमा आइराखेका सहायक समग्री सम्बन्धी सेवाको गुणस्तरलाई तथ्यपरक बनाउन तथा सेवाग्राही केन्द्रित सहायक सामग्री सेवालाई प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले यो मापदण्ड बनाइएको हो।

यस मापदण्डमा आफ्नो अमूल्य सहयोग पुऱ्याउनु हुने विज्ञहरु, राष्ट्रिय शारीरिक पुनर्स्थापना सेवा प्रदायक संघ (NASPIR) र राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ (NFD-N) लाई हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु। त्यस्तै गरि यो मापदण्डको निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने WHO-Nepal, USAID र Handicap International लाई स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको तर्फवाट धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु।

....
डा. रोशन पोखरेल
सचिव
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य मन्त्रालय
स्वास्थ्य सेवा विभाग
..................महाशाखा

पत्र संख्या:-
चलानी नम्बर:-

४-२६१७१२
४-२६१४३१
फ्याक्स: ४-२६२२६
पचली, टेकु
काठमाडौं, नेपाल

मिति : ....

विषय :

प्राक्कथन

नेपालकै पहिलो सहायक प्रविधि सामग्री सेवा सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड प्रकाशन भएकोमा निकै हर्षित छु। स्वास्थ्यमा पुनर्स्थापना र सहायक सामग्री सेवाको महत्व उच्च बोध भएर नै यो मापदण्ड बनाइएको हो । स्वास्थ्यमा सर्वव्यापी पहुँचको सिद्धान्त अनुसार हरेक नागरिकले बिना कुनै आर्थिक अबरोध गुणस्तरीय सेवा को प्रत्याभूति गर्न पाउनुपर्छ र यो सिद्धान्त सहायक सामग्री सेवामा पनि लागू हुन्छ।

हाम्रो स्वास्थ्य प्रणालीले प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गरेकै कारण हामीले मृत्युदर घटाई औसत आयु बढाउन सकेका हौं। यस उल्लेखनीय प्रगती सँगसँगै हामीमाझ केही गहन प्रश्न पनि छन् जस्तै हामीले मृत्युदर त घटाइयो अब यसपछिको रणनीति के? चलायमान, स्वास्थ र मर्यादित जीवन बिताउन पुनर्स्थापना र सहायक सामग्रीको उच्च महत्व छ। त्यसैले यी बिषयबस्तुहरुलाई रणनीतिक तवरबाट विकास तथा सबलीकरण गर्दै लैजान अत्यावश्यक छ। यी क्षेत्रको विकास नै भोलिको स्वास्थ्यको भविष्य र समृद्ध नेपालको एक कडी हो ।

स्वास्थ्य सेवा विभागको इपिडेमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण माहाशाखाबाट भइराखेका सहायक प्रविधि सम्बन्धी कामहरूको म उच्च प्रशंसा गर्छु र आउने दिनहरुमा पनि यही बेगका साथ यो क्षेत्रको विकास र सबलीकरण होस् भन्ने आशा राखेको छु। यस मापदण्ड केन्द्र ,प्रदेश र स्थानीय स्तरमा गुणस्तरीय सहायक सामग्री सेवा प्रवाह गर्न बनाइएको हो। यसको पालना गरी यहाँहरुले सेवाग्राहीलाई गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्नु हुनेछ भन्ने आशा लिएको छु। त्यस्तैगरी केन्द्र, प्रदेश र स्थानीय निकायहरुलाई यो सेवाको सुपरिवेक्षणमा यस मापदण्डको उच्चतम प्रयोग गर्न म प्रेरित गर्छु । यस मापदण्ड सम्बन्धी जानकारी र यसको प्रयोगलाई व्यापक बनाउनमा यहाँहरू सबैलाई म आह्वान गर्न चाहन्छु।

यस दस्तावेजलाई तयार पार्न सहयोग गर्न हुने विज्ञहरु, सेवाग्राही र सेवाप्रदायक सङ्घ, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरुलाई हार्दिक आभार तथा धन्यवाद ब्यक्त गर्दछु ।

....
डा. दिपेन्द्र रमण सिंह
स्वास्थ्य सेवा विभाग
महानिर्देशक

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय
स्वास्थ्य सेवा विभाग
..................................महाशाखा

☎ ४-२६१७१२
४-२६१४३६
फ्याक्स: ४-२६२२६८

पत्र संख्या:-
चलानी नम्बर:-

पचली टेकु
काठमाडौं, नेपाल ।

मिति : ....

विषय : **प्राक्कथन**

स्वास्थ्यमा सहायक सामग्री सेवाको महत्व बोध गरि क्रमश: इपिडेमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखाले यो सेवालाई स्वास्थ्य प्रणाली भित्र समाहित गर्दै आइरहेको सर्वविदितै छ। यस महाशाखा अन्तर्गतको कुष्ठरोग तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखाबाट सहायक सामग्री सम्बन्धी कार्यहरु भैरहेको भएपनि यस सेवामा सर्वव्यापी पहुँचको कमी नै छ। सञ्चालनमा आएका सेवाहरूको पनि मापदण्ड अभावका कारण प्रभावकारी नियमन हुन नसकेको अवस्था छ।

ताजिकिस्तान पछि विश्वमै अत्यावश्यक सामग्रीको सूची(Priority Assistive Product List) तयार गर्ने नेपाल दोस्रो राष्ट्र हो। अत्यावश्यक औषधिको सुचि भनेजस्तो अत्यावश्यक सहायक सामग्रीको सूचीबन्नु स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको यि सामग्रीहरूमा सहज पहुँच पुऱ्याउने हेतु हो। अझै पनि हाम्रा अस्पतालबाट पूर्णरुपमा सहायक सामग्री सेवा प्रवाह हुन सकेको छैन। यसलाई सम्बोधन गर्न अझै बढी लगानीको खाँचो छ। सेवाग्राही माझ सहजै प्रत्याभूत हुने गरी यो सेवाको विस्तारमा जोड दिनु अहिलेको टड्कारो आवश्यकता हो।

भविष्यमा स्थापित हुने र हाल सञ्चालनमा आइरहेका सेवाहरुलाई गुणस्तरीय बनाउँदै त्यसको नियमनलाई प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यले यो मापदण्ड बनाइएको हो। यसको पालनालाई व्यापक बनाउन म सबैलाई निवेदन गर्दछु। यसलाई केन्द्र, प्रदेश र स्थानीय स्तरसम्म लिएर जानुपर्ने आवश्यकतालाई जोड दिन चाहन्छु।

यस मापदण्ड निर्माणमा सहयोग पुर्याउने सबै सरोकारवालालाई आभार व्यक्त गर्दछु। यसका साथै यो मापदण्ड प्रभावकारी कार्यान्वयनमा यहाँहरूको सहयोग र समन्वय हुनेछ भन्ने आशा व्यक्त गर्दछु।

....
डा. चुमन लाल दास
निर्देशक
इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय
स्वास्थ्य सेवा विभाग
..............................महाशाखा

☎ ४-२६१७१२
४-२६१४३६
फ्याक्स: ४-२६२२६८

पत्र संख्या:-
चलानी नम्बर:-

पचली टेकु
काठमाडौं, नेपाल ।

मिति : ....

प्राक्कथन

विषय :

इपिडेमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा अन्तर्गतको कुष्ठरोग तथा अपांगता व्यवस्थापन शाखाले सहायक सामग्री सम्बन्धी क्रियाकलापहरु विगत ७ वर्षदेखि गर्दै आइरहेको छ। अपांगता सम्बन्धी दशवर्षे नीति रणनीति र कार्ययोजना २०७३-२०८२, अपाङ्गता समावेशी स्वास्थ्य सेवाका लागि राष्ट्रिय निर्देशिका २०७६, र अत्यावश्यक सहायक सामग्रीको सूची २०७५ जस्ता दस्तावेजहरुले यो सेवालाई क्रमश स्थापित बनाउँदै लगिरहेको छन्। सहायक सामग्री सेवा स्वस्थ र मर्यादित जीवनयापन को लागि जीवनको कुनै न कुनै मोडमा जसलाई पनि चाहिने तर यसको उपलब्धता अझै पनि कम हुनुले यसलाई जनस्वास्थ्यको अभिन्न सवालको रुपमा स्थापित गर्छ। यसको मतलब स्वास्थ्यमा गरिने लगानीले गुणस्तरीय सहायक सामग्री सेवा र यसको सहज उपलब्धतालाई पनि केन्द्रमा राख्नु पर्दछ। नीति र रणनीति सम्बन्धी दस्तावेजमा जाहेर गरिएका प्रतिवद्धताहरुलाई साकार तुल्याउन सोही अनुरुप लगानी हुन पर्ने अहिलेको महत्वपूर्ण आवश्यकता हो।

सहायक प्रविधिको विषय उठान गर्दा यसका पाँचवटा महत्वपूर्ण पाटोलाई समेट्नु पर्दछ; *सेवा ग्राही, सामग्री सेवाप्रदायक, सेवा प्रणाली र नीति* । यी सबै पाटाहरुमा सन्तुलित किसिमले योगदान गर्न सक्यो भने सहायक प्रविधि क्षेत्रको उच्चतम विकास सम्भव छ। नीति र रणनीतिले यो सेवा स्वास्थ्य अन्तर्गत वर्गीकरण गरिसकेको तर यस सम्बन्धि मापदण्ड नहुँदा यसको बिस्तार र निर्माणमा अन्योल देखिएको अहिलेको अवस्थालाई हल गर्न यो मापदण्ड निर्माण गरिएको। सञ्चालनमा आएका तथा निकट भविष्यमा स्थापित हुने सहायक सामग्री सेवाहरुले यस मापदण्डको पालना गर्नुपर्नेछ। सहायक सामग्रीलाई वितरणको आकर्षण नबनाई स्वास्थ्य सम्बन्धी सेवाहरूको रुपमा स्थापित गर्न यो मापदण्डले निकै सहयोग गर्नेछ भन्ने आशा लिएको छु।

सहायक सामग्री र पुनर्स्थापना सम्बन्धी विज्ञ, सेवाग्राही, सेवाप्रदायक सङ्घ र नेपाल सरकारका पुनर्स्थापना विज्ञहरूले यस मापदण्ड निर्माणमा योगदान पुराउनु भएकोमा हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु। यसैगरी WHO-Nepal, USAID र Handicap International इन्टरनेसनलको सहयोग र समन्वयका लागि पनि धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु। सहायक प्रविधि सेवामा पहुँच वृद्धि गर्न अझै पनि गर्नपर्ने धेरै छ । यहाँहरु सबैसँगको हातेमालोमा यसको विकासलाई अगाडि बढाउने प्रतिवद्धता जाहेर गर्दछु ।

....

डा. रबिन्द्र बास्कोटा
शाखा प्रमुख
कुष्ठरोग तथा अपांगता व्यवस्थापन शाखा

योगदानकर्ताहरू

सम्पादक

डा. प्रशन्न नापित - शाखा प्रमुख, (कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपांगता व्यवस्थापन शाखा), डा.रबिन्द्र बास्कोटा - ब.क.डर्माटोलोजिष्ट (स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय), निष्ठा श्रेष्ठ - उप-प्रमुख फिजियोथेरापिष्ट (कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपांगता व्यवस्थापन शाखा), श्री अमितरत्न बज्राचार्य - बिशेषज्ञ (प्रोस्थेटिक्स र अर्थोटिक्स), श्री सुनिल पोखरेल - अपांगता समावेशि पुनर्स्थापना अधिकृत (विश्व स्वास्थ्य संगठन नेपाल) ।

परामर्शदाता

श्री अमितरत्न बज्राचार्य - बिशेषज्ञ (प्रोस्थेटिक्स र अर्थोटिक्स)

योगदानकर्ता

डा.दिपेन्द्र रमण सिंह - महानिर्देशक (स्वास्थ्य सेवा विभाग, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय), डा.कृष्ण पौडेल - निर्देशक, (निति, योजना तथा अनुगमन महाशाखा, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय), डा. चुमनलाल दास - निर्देशक, (इपिडिमियोलोजि तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा), डा. प्रशन्न नापित - शाखा प्रमुख (कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपांगता व्यवस्थापन शाखा), रबिन्द्र बास्कोटा - ब.क.डर्माटोलोजिष्ट (स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय), डा. माधब लम्साल - जनस्वास्थ्य प्रशासक (राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम केन्द्र), निष्ठा श्रेष्ठ - उप प्रमुख फिजियोथेरापिष्ट (कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपांगता व्यवस्थापन शाखा), महेन्द्र गिरी - जनस्वास्थ्य अधिकृत (कुष्ठरो ग नियन्त्रण तथा अपांगता व्यवस्थापन शाखा), श्री प्रबिन कुमार यादब - फिजियोथेरापिष्ट (राष्ट्रिय ट्रमा सेन्टर), डा. केदार मरहट्टा-एन.पि.ओ - विश्व स्वास्थ्य सगं ठन नपे ाल, श्री सुनिल पाखे रले - अपागं ता समावेशि पुनर्स्थापना अधिकृत (विश्व स्वास्थ्य संगठन नेपाल), श्री यमनाथ मैनाली - अध्यक्ष (नास्पिर) स्मृति सुवाल - पुनर्स्थापना प्राविधिक सल्लाहकार, (शारिरीक ह्याण्डिक्याप इन्टरनेशनल नेपाल), राधिका श्रेष्ठ - पुनर्स्थापना विज्ञ (यु.एस.ए.आ.डि. नेपाल), श्री चुणामणि भण्डारी - जनस्वास्थ्य विज्ञ, डा.उत्तम घिमिरे- कन्सलटेन्ट ह्याण्डिक्याप इन्टरनेशनल) ।

विषय सूची

विषय **पृष्ठ** **भाग १ः सहायक प्रविधि सामग्री सेवा सम्वन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड १**
खण्ड १ः पृष्ठभूमि १ १.१ लक्षित समूह २ १.२ औचित्य ३
१.३ उद्देश्य ५
१.४ दस्तावेजहरुको पुनरावलोकन ६
१.५ मापदण्ड निर्माणको लागि अवलम्बन पद्धति ६
१.५.१ विषय सामाग्रीको प्रारम्भिक मस्यौदा ६
१.५.२ विषयगत विज्ञहरुसँगको भेटघाट तथा छलफल ७
१.५.३. मस्यौदामा सुझाव सङ्कलन ७
१.५.४ परामर्श वैठक ७
१.६ सहायक सामाग्रीका ६ समूह ७
१.७ यस मापदण्डसँग सम्वन्धीत शाब्दिक परिभाषाहरु ८
१.७.१ सहायक सामाग्री ८
१.७.२ सहायक प्रविधि ८
१.७.३ प्राथमिक सहायक समाग्री सूची ८
१.७.४ उपयुक्त प्रविधि ८
१.७.५ उपयुक्त प्राविधिक नापजाँच ८
१.७.६ बहुविषयक विशेषज्ञ समूह ९
१.७.७ कृत्रिम अङ्ग ९
१.७.८ सहायक उपकरण ९
१.७.९ प्रोस्थेटिस्ट् तथा अर्थोटिस्ट् ९
१.७.१० सहायक प्रोस्थटिस्ट् तथा अर्थोटिस्ट् ९
१.७.११ प्रोस्थेटिक्स् तथा अर्थोटिक्स् टेक्निशियन १०
१.७.१२ अक्युपेशनल थेरापिस्ट् १०
१.७.१३ फिजियोथेरापिष्ट १०

१.७.१४ स्पिच एण्ड हेयरिङ्ग प्याथोलोजिस्ट् १०
१.७.१५ अप्टामेट्रिस्ट १०
१.७.१६ रिहाविलिटेशन फिजिसियन ११
१.७.१७ तयारी सहायक सामाग्री ११
१.७.१८ नाप जाँच गरी बनाउने सामाग्री ११
खण्ड २ सहायक सामाग्री सेवा उपलब्ध गर्ने सेवा प्रदायक तथा सरोकारवाला संस्था मापदण्ड १२
२.१ विवरण १२
२.२ औचित्य १२
२.३ सेवा प्रदायक संस्थाको दर्ता १३
२.४ सेवा प्रदायक संस्थाको सूचिकृत तथा नियमन १४
२.५ सेवा प्रदायक संस्थाको अनुगमन तथा निरिक्षण १४
२.६ सेवा प्रदायक संस्थामा आवश्यक जनशक्ति १४
२.७ सेवा प्रवाहको लागि आवश्यक न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार १५
२.८ सेवाग्राहीहरुको अभिलेख १५
२.९ सहायक सामाग्री, पार्टपूर्जा, कच्चा पदार्थ, मेशीनरी तथा औजारहरु १६
२.१० सेवा प्रदायक संस्थाले वहन गर्नुपर्ने उत्तरदायित्व १६
२.११ राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संघसंस्थाहरुसँगको समन्वय १७
खण्ड ३ सहायक सामाग्री तथा यसको उत्पादन सम्वन्धी मापदण्ड १८
३.१ विवरण १८
३.२ औचित्य १९
३.३ सहायक सामाग्री पार्टपूर्जा तथा कच्चा पदार्थ १९
३.४ सहायक सामाग्रीको मूल्य निर्धारण २०
खण्ड ४ सहायक सामाग्री सम्वन्धी जनशक्तिको मापदण्ड २२
४.१ विवरण २२
४.२ औचित्य २२

४.३ सहायक समाग्री सेवा प्रदान गर्न आवश्यक न्यूनतम जनशक्ति २३

४.४ कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक उपकरण सेवा प्रदान गर्न आवश्यक न्यूनतम जनशक्ति २३

४.५ स्वास्थ्यकर्मी तथा प्राविधिकको दायित्व २४

४.६ सहायक सामाग्री सेवा प्रदान गर्ने जनशक्तिको विकास तथा प्रवर्द्धन २५

४.६.१ जनशक्तिको विकास तथा नियमन २५

४.६.२ व्यवसायिक स्वास्थ्य सुरक्षा २५

४.६.३ योजना तथा परियोजनाहरु बनाउन सहभागी हुने २६

४.६.४ अनुसन्धान तथा अध्ययन गर्ने र भाग लिने २६

४.६.५ पुनर्ताजगी तालिम २६

४.६.६ बैठक सेमिनार तथा कार्यशाला गोष्ठिमा भाग लिने २६

खण्ड ५ सेवाग्राही केन्द्रित सहायक सामाग्री सेवा प्रवाह सम्वन्धी मापदण्ड २७

५.१ विवरण २७

५.२ औचित्य २७

५.३. सहायक सामाग्री केन्द्र, स्थानिय निकाय, तथा समुदायस्तरबाट सहायक सामाग्री सेवा प्रवाह २८

५.३.१ सेवाग्राही केन्द्रित सेवा २८

५.३.२ सहायक सामाग्री सेवा प्रवाहको योजना तथा कार्यक्रम २९

५.३.३ निःशुल्क सहायक सामाग्रीको वितरण ३०

५.४ कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक उपकरण सेवा प्रवाह ३१

खण्ड ६ प्रकोप तथा अन्य आपतकालिन अवस्थामा सहायक सामाग्री सेवा ३३

६.१ विवरण ३३

६.२ औचित्य ३३

६.३ सहायक सेवा प्रदानको लागि अपनाउनु पर्ने कार्यविधि ३३

भाग २ राष्ट्रिय मापदण्ड कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कार्ययोजना ३५

१. सेवा प्रदायक संस्थाको दर्ता तथा सूचीकरण ३५

२. अनुगमन तथा निरीक्षण ३६
३. राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप योग्यता पुगेका दक्ष जनशक्ति ३७
४. आवश्यक भौतिक पूर्वाधार ३९
५. सेवाग्राहीहरुको अभिलेख ४०
६. सहायक सामाग्री पार्टपूर्जा, मेशीनरी तथा औजारहरु ४१
७. प्रयोग भइसकेका पार्टपूर्जा तथा सहायक सामाग्री ४२
८. सहायक सामाग्रीको मूल्य निर्धारण गर्ने ४३
९. सहायक सामाग्री सेवा प्रवाह ४४
सन्दर्भ सामाग्री तथा श्रोतहरु ४६

भाग १

सहायक प्रविधि सामग्री सेवा सम्वन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड

खण्ड १

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान २०७२ भाग ३ को मौलिक हक र कर्तव्य बमोजिम अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चितता गर्न समानुपातिक समावेशीता र सहभागीतामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गरेको छ । विश्व स्वास्थ्य संगठनको तथ्याङ्क अनुसार विश्वको कुल जनसँख्याको १५ प्रतिशत कुनै न कुनै किसिमको अपाङ्गताबाट प्रभावित हुने गरेको उल्लेख गरिएको छ । विश्वभर करिब १ अरब जनसंख्याको लागि एक वा एकभन्दा बढि प्रकारका सहायक सामाग्रीको आवश्यकता रहेको देखाइएको छ । विश्व जनसंख्यामा वृद्धि हुनुको साथ साथै उमेर तथा दिर्घकालिन रोगहरुको व्यापकताले गर्दा सन् २०५० सम्ममा झण्डै दुई अरब भन्दा बढि व्यक्तिहरुलाई सहायक समागि्रका` आवश्यकता पन ेअनमु ान गरीएका` छ ।[३] सहायक सामागि्र आवश्यक पनर्हे रुमा मखु यतया अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु पदर्छ न ् भन` हरके व्यक्तिका` उमरे वृद्धि हदुँ ै जादँ ा कायर्क्ष ामतामा ह्रास आउन ेभएकाले` मुख्यतया जेष्ठ नागरिकहरुको निम्ति कुनै न कुनै किसिमको सहायक सामाग्री आवश्यक पन`र् हन्ुछ । साथ ै चाटे पटक लागके ा, स्नाय ु तथा माशं पश`े ी पप्र ाली र हाडजान`े ी` पप्र ाली का` कारण शरिरको संरचनात्मक तथा कार्यात्मक क्षमतामा आएको समस्या रोकथाम, सुधार वचावट तथा प्रवर्द्धनका लागि समेत अस्पतालहरुमा उपचारको क्रममा विभिन्न सहायक सामाग्रीको आवश्यकता पर्ने हुन्छ ।

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई आवश्यक रोजगारीको अवसर, गुणस्तरिय शिक्षामा पहुँच र आत्मसम्मान पवू र्क आत्मनिभर्र जीवन यापन गन` सहायक सामाग्रिल` महत्वपण ूर् भूमिका निवार्ह गदर्छ । त्यसकारण सहायक प्रविधिको दिर्घकालिन पहुँच र उपलब्धता कम विकसित मुलुकमा मात्र नभई विकसित मुलुकहरुमा समेत साझा सरोकारको विषय बनेको छ । विश्व स्वास्थ्य संगठनको तथ्याङ्क

अनुसार २० करोड न्यून दृष्टि सम्वन्धि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको सहायक सामाग्रीमा पहुँच छैन भने ह्विलचेयरको आवश्यकता भएका ७.५ करोड व्यक्ति मध्ये ५ देखि १५ प्रतिशत व्यक्तिहरुले मात्र ह्विलचेयर प्रयोग गरेको पाईन्छ। यसै सन्दर्भमा १० प्रतिशत व्यक्तिहरु मात्र सहायक सामाग्रीको पहुँचमा रहेको अनुमान गरिएको छ ।[४]

[३] Priority Assist ive product list , WHO/EMP/PHI/2016.01

[४] विश्व स्वास्थ्य संगठन तथा विश्व बैंक को अपाङ्गता सम्बन्धी रिपोर्ट २०११

नेपालको राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार कुल जनसंख्याको १.९४ प्रतिशत जनसंख्या अपाङ्गताबाट प्रभावित छन् । यस मध्ये ३६ प्रतिशत शारिरीक अपाङ्गता, ४७ प्रतिशत दृष्टि, श्रवण, तथा स्वर र बोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता, ६ प्रतिशत मानसिक सम्बन्धी, ३ प्रतिशत बौद्धिक तथा ८ प्रतिशत बहु-अपाङ्गताबाट प्रभावित छन् ।

राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको जीवनस्तर सर्वेक्षणको तथ्याङ्क अनुसार सर्वेक्षणमा भाग लिएका अधिकांश सहभागीहरुद्वारा सहायक सामाग्रीको प्रयोग बारे जानकारी पर्याप्त नपुगेको सङ्केत गरेको छ । २४४ जना सहायक सामाग्री प्रयोगकर्तामा गरेको सर्वेक्षणमा ४८.८ प्रतिशतले पर्याप्त सूचना पाएको, २२.५ प्रतिशतले आंशिक सूचना पाएका र २८.७ प्रतिशतले सूचना नै नपाएको भनेका छन् भने सहायक समाग्री प्रयोग गरिरहेका मध्ये ८१.५ प्रतिशतले नीजि श्रोतबाट, ८.७ प्रतिशतले गैर सरकारी संस्थाबाट, ६.४ प्रतिशतले मात्र सरकारी श्रोतबाट र ३.८ प्रतिशतले अन्य श्रोतबाट प्राप्त गरेको उल्लेख गरिएको छ ।[घ]

१.१ लक्षित समूह

यस मापदण्डमा अस्पताल, क्लिनिक, पुनर्स्थापना केन्द्रहरुबाट सेवाग्राही केन्द्रित सेवा प्रवाहको निम्ति सेवा नीति, सेवा प्रदायक संस्था, स्वास्थ्यकर्मीको संलग्नता, सहायक सामाग्री तथा सेवा प्रवाहको गुणस्तर स्थापित गर्न सेवाग्राहीलाई केन्द्रमा राखिएकोले स्थानिय तहमा सहायक सामाग्री सेवा प्रवाह तथा वितरण गर्दा ध्यान दिनुपर्ने आवश्यक न्यूनतम मापदण्ड तथा आवश्यक विशेषज्ञ, स्वास्थ्यकर्मी, प्राविधिक जनशक्ति समेतको लागि न्यूनतम मापदण्ड समावेश गरिएको छ।

यो मापदण्डले नीति निर्माता, सेवा प्रदायक संस्था, सामाजिक संस्था, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय दाता, सेवाग्राहीहरुको निम्ति गुणस्तरिय सेवा कायम गर्न/गराउनको निम्ति मार्गनिदे शन हुनुको साथै **नेपाल सरकार, महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, नेपाल राजपत्र भाग ३, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी नियमावली २०७७** एवं स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, स्वास्थ्य सेवा विभाग, इपिडिमियोलोजि तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा, कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखाद्वारा प्रकाशित **एचष्यचष्तथ ब्ककष्कतष्खभ एचयमगअत ीष्कत या ल्भउबत्र** मा उल्ले खित सहायक सामाग्रीहरुको सूचिलाई यथोचित रुपले कार्यान्वयनमा ल्याउन सघाउ पुग्ने विश्वास लिएको छ ।

१.२ औचित्य

नेपालको सँविधानद्वारा प्रत्याभूत गरेको अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको हक सुनिश्चित गर्दै, नेपाल सरकारले जारी गरेका **"पन्ध्रौं योजना, समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको राष्ट्रिय आकाँक्षा"** को मर्म अनुरुप अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुले मर्यादित एवं आत्मसम्मान पूर्वक जीवन यापन गर्न, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई गुणस्तरीय सेवा सुविधाको पहुँच बढाइ आत्मनिर्भर बनाई सामाजिक आर्थिक

[घ] Living conditions among people with disability in Nepal Arne H. Eide, Shailes Neupane, Karl-Gerhard Hem (2016) SINTEF Technology and Society

सशक्तिकरणका साथै सम्मानपूर्वक जीवन यापनको वातावरण सिर्जना गर्न, स्वास्थ्य मन्त्रालय, इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा, कुष्ठरोग तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखाद्वारा सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको सहज जीवन यापनको लागि पुनर्स्थापना तथा स्वास्थ्योपचारमा गुणस्तरिय सहायक सामाग्रीको सरल पहुँच तथा सहायक प्रविधि ९ब्ककक्ष्कतष्खभ त्भअजलयथिनथ० स्थापित गर्न सहायक प्रविधि ९ब्ककक्ष्कतष्खभ त्भअजलयथिनथ० सामग्री सेवा सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड आवश्यक देखिएको छ ।

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन २०७४ र अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी नियमावली २०७७ अनुरुप सहायक सामाग्रीमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकार सुरक्षित गराई गुणस्तरीय सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता आवश्यक छ ।

जनस्वास्थ्य ऐन २०७५, परिच्छेद २ (३) अनुरुप स्वास्थ्य सेवा को पहुँच तथा सुनिश्चितताको लागि र शारीरिक विकालाङ्गता सम्बन्धी निःशुल्क सेवा प्राप्तिमा समेत गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्न र यसै ऐनको दफा २५ तथा दफा २६ (१) अनुसार कार्यान्वयन गर्न दफा ६४ बमोजिम आवश्यक गुणस्तरीय सहायक सामाग्रीहरुको उपलव्धताका लागि उत्पादन तथा वितरण गर्ने नियमन र अनुगमन गर्न यस राष्ट्रिय मापदण्डले आवश्यक मद्दत पुग्नेछ । साथै **राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति २०७६** द्वारा अङ्गीकार गरेको निर्देशक सिद्धान्त अनुरुप व्यवसायिकता, इमानदारी, पेसागत नैतिकता कायम गर्दै गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सर्वव्यापी पहुँच बढाउन निम्ति न्यूनतम मापदण्डले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्नेछ। स्वास्थ्य सम्बन्धी सूचनाको हक तथा सेवाग्राहीले उपचार सम्बन्धी जानकारी पाउने हकको आधार सहायक सामाग्री सेवामा समेत लागू हुँदा सेवाग्राहीलाई गुणस्तर सेवाको प्रत्याभूत गर्न सकिन्छ । **अपाङ्गता सम्बन्धी समिक्षा तथा योजनाको पहिलो राष्ट्रिय कार्यशाला २०१७** मा सहायक प्रविधि तथा सहायक सामाग्रीलाई स्वास्थ्य प्रणाली भित्र राखी स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय अन्तर्गत संस्थागत गर्नुपर्ने र मापदण्डको विकास गर्नुपर्ने भनी सहायक प्रविधि तथा सहायक सामाग्री सम्बन्धी महत्वपूर्ण सुझाबहरु प्रस्ताव गरिएको थियो ।

नेपाल सरकारद्वारा **अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी महासन्धि २००६** अनुमोदन गर्दै, एसिया तथा **प्रशान्त क्षेत्रको क्षेत्रिय इन्चोन रणनीति** (२०१३-२०३२) र **दिगो विकासको लक्ष्य** प्राप्तिको लागि जाहेरको गरेको प्रतिवद्धतालाई कार्यान्वयन गर्न सहयोग पुग्नेछ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको गतिशिलता सुनिश्चित गर्दै अधिकतम सम्भावित आत्मनिर्भरताको लागि सहायक सामाग्री तथा प्रविधिमा व्यक्तिको पहुँच वृद्धि गर्नु नेपाल सरकारको दायित्व पनि हो । यसरी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता, राष्ट्रिय नीति तथा निर्णयहरुलाई महत्व दिँदै नेपालमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको सेवा, सुविधा तथा सहायक सामाग्रीमा कम पहुँच रहेको साझा सरोकारलाई संबोधन गर्दै सहायक सामाग्रीमा पहुँच वृद्धिको निम्ति प्राथमिकताको आधारमा नेपाल सरकार स्वास्थ्य मन्त्रालयद्वारा **प्राथमिक सहायक सामाग्रीको सूचि** (२०७५) प्रकाशन गरिसकेको छ भने यसको गुणस्तरीय सेवा सरल रुपमा प्रवाह गर्नको निमित्त सहायक प्रविधि सम्बन्धी मापदण्ड तथा संचालन योजना अपरिहार्य देखिएको छ । यस मापदण्डले अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी महासन्धि २००६ को धारा २० मा उल्लेख व्यक्तिगत गतिशिलता जसमा सहायक सामाग्रीको पहुँचमा सहजता, त्यस्तै धारा २५ स्वास्थ्य र धारा २६ वासस्थान तथा पुनर्स्थापनाका बुँदाहरु कार्यन्वयन गर्न समेत मद्दत पुग्नेछ ।

सहायक समाग्रीको पहुँचले **दिगो विकासका १७ लक्ष्य** प्राप्तिका लागि समेत महत्वपूर्ण मध्यस्थताको भूमिका निर्वाह गर्दछ। **इन्चोन रणनीति अनुरुप** पनि दिगो विकासका लक्ष्यहरु प्राप्तिको लागि सहायक सामाग्रीको गुणस्तरिय सेवा प्रवाह आवश्यक पर्दछ। उदाहरणको लागि, बालबालिका तथा अन्य व्यक्तिहरुमा समेत अपाङ्गता पहिचानको निम्ति सिघ्र परिक्षण प्रणाली ९भबचथि कअचभभलष्लन० को दौरान अपाङ्गता रोकथामको लागि सहायक सामाग्रीको महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ। यसको लागि गुणस्तरीय मापदण्ड अनुरुपको सहायक सामाग्री र अवरोधमुक्त वातावरणको आवश्यकता पर्दछ। तसर्थ दिर्घकालिन सेवा प्रवाहको लागि उपयुक्त प्रविधि ९बउउचयउचष्बतभ तभअजलयियनथ० को प्रयोग र नीजि संस्थाहरुसँगको साझेदारीमा गुणस्तरीय सेवा प्रवाहको मुख्य भुमिका रहन्छ।

गुणस्तरिय सेवाको मापदण्ड नहुनु, सेवा प्रदायकहरुको सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन नहुनु, जनशक्तिको कमि, असम्बन्धीत व्यक्तिहरुबाट भइरहेको सेवा प्रवाह, कच्चा पदार्थको आयातमा असुविधा र जनचेतनाको कमीले गर्दा अझै पनि गुणस्तरीय सेवाको विकासमा चुनौती रहेको छ।[द्] यस मापदण्डले सहायक सामाग्री उत्पादन तथा वितरण गर्ने निकायहरुलाई नियमन गर्दै गुणस्तरीय सेवा प्रवाहको निरिक्षण गर्ने भएकोले सहायक सामग्री उत्पादन वितरण तथा गुणस्तर सम्बन्धी नीति, नियमको निर्माण तथा कार्ययोजनाको कार्यान्वयनमा मद्दत पुग्नेछ।

१.३ उद्देश्य

यस मापदण्डको मुख्य उद्देश्यहरुः

१. सहायक सामाग्री तथा प्रविधि सम्बन्धी वतर्म ान व्यवस्था, नीति र सवे ा पव्र ाहका` संयन्त्र बीच रहको असमानता घटाई र गुणस्तर वृद्धि गर्ने।

२. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको उचित प्राविधिक नापजाँच गरी गुणस्तरिय सहायक सामाग्री सेवा प्राप्त गर्ने अधिकार सुरक्षित गर्न।

३ गुणस्तरिय सेवा सुनिश्चितताको लागि सेवा प्रदायक संस्थाहरुलाई दायीत्व वहन गराउन।

४. सहायक सामाग्री सेवा प्रवाह, उत्पादन, तथा वितरणलाई संस्थागतरुपमा नियमन गर्न।

५. नेपाल सरकारको स्वास्थ्य नीति बमोजिम स्थानिय तहसम्म सहायक सामाग्री सेवा प्रवर्द्धन गरी गुणस्तरीय सेवा प्रवाहमा सहजता ल्याउन।

१.४ दस्तावेजहरुको पुनरावलोकन

स्वास्थ्य, सहायक सामाग्री तथा प्रविधिको प्रावधान सम्बन्धमा प्रकाशित, राष्ट्रिय ऐन, नियमावली, नीति, योजना, कार्ययोजना, प्रतिवेदन तथा अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड, योजना, कार्यपत्र, सन्दर्भ दस्तावेजहरु तथा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रुपमा सहायक प्रविधि, सामाग्री, नीति तथा जनशक्तिसँग

[द्] Report on the first national review and planning workshop on diability 2017

अन्तरसम्बन्धीत दस्तावेजहरुको समेत पुनरावलोकन गरिएको छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकारसंग सम्बन्धीत राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, रणनीति तथा
योजनाहरुलाई विशेष महत्व दिइ यो मापदण्ड बनाइएको छ ।

१.५ मापदण्ड निर्माणको लागि अवलम्वन पद्धति

यस मापदण्ड निर्माणका लागि सम्भव भएसम्म अधिकतम सरोकारवाला सरकारी तथा गैर सरकारी संस्था, सेवाग्राही, सेवाप्रदायक संस्था, स्वास्थयकर्मी, दाताहरुसंग **सहभागीता मूलक विधि** ९एबचतष्अष्उबतयचथ एचयअभककव०को अवलम्बन गरिएकोछ । विषय सामाग्री को पहिचान पश्चात प्रारम्भिक खाका तयार गरी सरोकारवाला संघसंस्था तथा व्यक्तिहरुको अपेक्षालाई समावेश गर्न दस्तावेजहरुको पुनरावलोकन, वैठक, अन्तरवार्ता तथा परामर्शद्वारा समेटिएको छ ।

१.५.१ विषय सामाग्री को प्रारम्भिक मस्यौदा

सेवाग्राही केन्द्रित सेवालाई सिद्धान्तको रुपमा अनुशरण गर्दै उपलब्ध दस्तावेजहरु, ऐन, नियमावलि, नीति र सरकारको रणनीतिहरुको पुनरावलोकन समीक्षा, विभिन्न राष्ट्रिय कार्यशाला गोष्ठि र बैठकहरुको रिपोर्ट, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय तथ्य र प्रकाशन, विश्व स्वास्थ्य संगठन र स्वास्थ्य मन्त्रायको प्राथमिकता सहायक सामाग्री सूची तथा विषयगत विज्ञहरुबाट प्राप्त सुझावहरु

समावेश गरि बनाइएको थियो ।

१.५.२ विषयगत विज्ञहरुसँगको भेटघाट तथा छलफल

सहायक प्रविधि एक भन्दा बढि विशेषज्ञ सम्मिलित ९गतिषकउभअष्बिलथ० विषय हो । विषयगत विज्ञको रुपमा सहायक सामाग्रीका छ समूह र यस संग सम्बन्धीत स्वास्थ्यकर्मी, स्वास्थ्य व्यवसायी संघ, विशेषज्ञ, नीजि तथा गैरसरकारी सेवा प्रदायक संस्था तथा सेवाग्राही हरु सँग परामर्श गरि व्यवसाय, उपलब्धता, चिकित्सकिय प्रक्रिया र सेवा प्रवाह बारे वर्तमान अवस्था तथा सहायक सेवा सामाग्रीको ४ प्रमुख ९छाए - एभयउभि , एयष्अिथ, एचयमगअत, एभचकयललभा बलम एचयखष्कष्यल०[छ] क्षेत्रको आधारमा पहिलो मस्यौदा तयार गरिएको थियो ।

१.५.३ मस्यौदामा सुभाव सङ्कलन पहिलो मस्यौदा सम्बन्धीत सम्पूर्ण सरोकारवालाहरुमा पठाई प्राप्त भएका सुझावहरु समावेश गरी प्राविधिक समूह वीच छलफल गरीएको थियो । छलफलबाट प्राप्त थप सुझावहरु समावेश गरी दोश्रो मस्यौदा परामर्श बैठकको निम्ति फेरी सरोकारवालाहरुमा पठाइएको थियो ।

[छ] Priority Assistive Product List of Nepal, Government of Nepal,MoHP, DoHS, Leprosy Control Division, Disability Focal Unit, 2018

१.५.४ परामर्श बैठक परामर्श बैठकमा सरोकारवाला संस्थाका प्रतिनिधिहरु माझ सम्पूर्ण प्रक्रिया तथा दोश्रो मस्यौदाको प्रस्तुतिकरण पश्चात सम्पूर्ण सहभागीहरुबाट प्राप्त सुझाव पुनः समावेश गरी मापदण्डलाई अन्तिम रुप दिइएको छ ।

१.६ सहायक सामाग्रीको ६ समूह

- श्रवण ९ज्भबचष्लन०
- दृष्टि (Vision)
- गतिशिलता (Mobility)
- स्वर र बोलाई (Communication)
- वातावरण सम्बन्धी (Environment)
- बौद्धिकता (Cognition)

१.७ यस मापदण्डसँग सम्बन्धीत शाब्दिक परिभाषाहरु

१.७.१ सहायक सामाग्री (Assistive Product)

सहायक सामाग्री भन्नाले व्यक्तिको कार्यक्षमता तथा आत्मनिर्भरता कायम राख्न वा अभिवृद्धि गरी स्वस्थ जीवनको प्रवर्द्धनको लागि प्रयोग गरिने श्रवण, दृष्टि, गतिशिलता, स्वर र बोलाई, वौद्धिकता तथा वातारण सम्बन्धी वाहिरी उपकरण (सहायक सामाग्री, उपकरण, कृत्रिम अङ्ग, दृष्टि, हार्ड अफ हियरीङ्ग ९ज्बचम या ज्भबचष्लन०, अन्य सेवा प्रदान गर्ने सफ्टवेयरहरु समेत) लाई बुझाउंदछ ।

१.७.२ सहायक प्रविधि (Assistive Technology)

सहायक सामाग्री सहित यस सँग सम्बन्धीत प्रणाली तथा सेवावारे एकिकृत ज्ञान तथा दक्षता बुझिन्छ । सहायक प्रविधि स्वास्थ्य प्रविधिको एक उप समूह हो ।

१.७.३ प्राथमिक सहायक समाग्री सूची (Priority assistive product list) नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसँख्या मन्त्रालय, स्वास्थ्य विभाग, कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखाद्वारा प्राथमिकिकरण गरिएको सहायक सामाग्रीको सूचिलाई बुझाउंदछ ।

१.७.४ उपयुक्त प्रविधि (Appropriate Technology)

व्यक्तिको आवश्यकता अनुसार स्थानीय सिप, उपकरण र सामाग्री प्रयोग गरी सहि, सरल, प्रभावी तथा कम लागतमा दिगो समयसम्म उपलब्ध गराउन सक्ने र प्रयोगकर्ताहरुलाई स्वीकार्य प्रविधि ।

१.७.५ उपयुक्त प्राविधिक नापजाँच शैक्षिक योग्यताको साथ नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद् अन्तर्गत दर्ता भएका स्वास्थ्यकर्मीद्वारा क्लिनिकल प्रक्रिया अवलम्बन गरी गर्ने जाँच (assessment), सिफारिस (prescription), नाप (measurement) तथा जडान (checkout) भन्ने बुझ्नु पर्दछ ।

१.७.६ बहुविषयक विशेषज्ञ समूह (Multidisciplinary team)

एक वा एक भन्दा बढि आवश्यकता अनुसार पुनर्स्थापना स्वास्थ्यकर्मीद्वारा प्रदान गर्ने सेवा ।

१.७.७ कृत्रिम अङ्ग (Prosthesis) हातखुट्टा गुमाए पश्चात प्रतिस्थापित गर्नको निम्ति प्रयोग गरिने शरिरको बाहिरि भागमा जडान गरिने कृत्रिम हातखुट्टा तथा औंलाहरु ।

१.७.८ सहायक उपकरण (Orthosis)

स्नायु तथा मांशपेशी प्रणाली र हाडजोर्नी प्रणाली को कारण शरिरको संरचनात्मक तथा कार्यात्मक क्षमतामा आएको समस्या रोकथाम, सुधार वचावट तथा प्रवर्द्धनको लागि शरिरको वाह्य भागमा प्रयोग गर्ने उपकरण ।

१.७.९ प्रोस्थेटिस्ट् तथा अर्थोटिस्ट्\ (Prosthetist and Orthotist)

मान्यता प्राप्त विश्वविद्यालयबाट कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक उपकरण सम्बन्धी निर्धारित

पाठ्यक्रममा ४ वर्षिय स्नातक तह वा सो सरह उतिर्ण गरी नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद् अन्तर्गत ब् वर्गमा दर्ता भई स्वतन्त्र रुपमा कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक उपकरण सम्बन्धी विशेष सेवा प्रदान

गर्ने स्वास्थ्यकर्मी ।

१.७.१० सहायक प्रोस्थटिस्ट् तथा अर्थोटिस्ट्\ (Associate Prosthetist and Orthotist)

मान्यता प्राप्त शैक्षिक संस्थाबाट कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक उपकरण सम्बन्धी निर्धारित

पाठ्यक्रममा ३ वर्षिय डिप्लोमा वा सो सरह उतिर्ण गरी नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद् अन्तर्गत

द्यू वर्गमा दर्ता भई कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक उपकरण सेवा प्रदान गर्ने स्वास्थ्यकमी ।

१.७.११ प्रोस्थेटिक्स् तथा अर्थोटिक्स् टेक्निशियन (Prosthetics Orthotics Technician)

मान्यता प्राप्त शैक्षिक संस्थाबाट कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक उपकरण सम्बन्धी निर्धारित पाठ्यक्रममा प्रविणता प्रमाण पत्र तह उतिर्ण गरी नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद् अन्तर्गत ञ्चू वर्गमा दर्ता भई कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक उपकरण सेवा प्रदान गर्ने प्राविधिक ।

१.७.१२ अक्युपेशनल थेरापिस्ट् (Occupational Therapist) अक्युपेशनल थेरापि विषयमा मान्यता प्राप्त शैक्षिक संस्थाबाट ४ बर्षिय स्नातक वा सो सरह उतिर्ण भई नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद्मा ू वर्गको दर्ता पाएका चिकित्सकिय उपयोगको माध्यमबाट जीवनमा आवश्यक दैनिक कार्य संचालन गर्न मद्दत पुऱ्याउने स्वास्थ्यकर्मी ।

१.७.१३ फिजियोथेरापिष्ट\ (Physiotherapist)_ फिजियोथेरापी विषयमा ४ वर्षिय मान्यता प्राप्त शैक्षिक संस्थाबाट स्नातक वा सो सरह उतिर्ण भई नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद्मा ू वर्गको दर्ता पाएका फिजियोथेरापी सेवा प्रदायक स्वास्थ्यकर्मी ।

१.७.१४ स्पिच एण्ड हेयरिङ्ग प्याथोलोजिस्ट् (Speech and Hearing Pathologist)_ स्पिच एण्ड हेयरिङ्ग विषयमा मान्यता प्राप्त शैक्षिक संस्थाबाट स्नातक वा सो सरह उतिर्ण भई नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद्मा ू वर्गको दर्ता पाएका बोलाई तथा श्रवण सँग सम्बन्धीत स्वास्थ्यकर्मी ।

१.७.१५ अप्टामेट्रिस्ट् (Optometrist) अप्टोमेट्रि विषयमा मान्यता प्राप्त शैक्षिक संस्थाबाट स्नातक वा सो सरह उतिर्ण भई नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद्मा ू वर्गको दर्ता पाएका नेत्र तथा दृष्टि सम्बन्धीत स्वास्थ्यकर्मी ।

१.७.१६ रिहाविलिटेशन फिजिसियन (Rehabilitation_Physician)_ शारीरिक कमजोरी तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको कार्य क्षमता तथा गुणस्तरीय जीवन बहाल गर्न रोकथाम, निदान, गैर शैल्यक्रिया चिकित्सकिय उपचार तथा पुनर्स्थापना पद्धतिद्वारा उपचार गर्ने चिकित्सक जसले नेपाल मेडिकल काउन्सील अन्तर्गत दर्ता गरी शारीरिक तथा पुनर्स्थापना चिकित्सामा अतिरिक्त शिक्षा वा प्रशिक्षण प्राप्त गरेको छ ।[ट]

१.७.१७ तयारी सहायक सामाग्री (Ready made assistive devices) फार्मेसी तथा सहायक सामाग्री प्रदायक संस्थाले तयारी अवस्थामा विक्रि गर्ने सहायक सामाग्री ।

१.७.१८ नाप जाँच गरी बनाउने सामाग्री (Custom made assistive devices)

[ट] What is a physiatrist? [website]. Rosemont, Il: American Academy of Physical Medicine and Rehabilitation (http://www.aapmr.org/about-physiatry/about-physical-medicine-rehabilitation/what-is-physiatry, accessed 1 February2021).

सम्पूर्ण क्लिनिकल प्रक्रिया पूरा गरी हरेक व्यक्ति, समस्या अनुरुप उपयुक्त प्राविधिक नापजाँच गरी उलपब्ध गर्नुपर्ने सहायक सामाग्री ।

१.७.१९ सेवा प्रदायक संस्था :

श्रवण (Hearing), दृष्टि (Vision), गतिशिलता (Mobility), स्वर र बोलाई (Communication), वातावरण सम्वन्धी (Environment), बौद्धिकता (Cognition) सम्बन्धि सेवा प्रदान गर्न स्थापना गरिएका अस्पताल, क्लिनिक, पुनर्स्थापना केन्द्रहरु, जस्तै : प्रोस्थेटिक्स् तथा अर्थोटिक्स् क्लिनिक, स्पिच एण्ड हेयररिङ्ग क्लिनिक, अन्य ।

१.७.२० सरोकारवाला संस्था : अपांगता तथा पुनर्स्थापना, पुनर्स्थापना स्वास्थ्य, सहायक सामाग्रीकोसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण सरकारी निकाय, यस सम्बन्धित प्रविधिको विकास तथा प्रवर्द्धनमा कार्यरत निजी तथा गैरसरकारी संस्था, अस्पाताल, क्लिनिक, पुनर्स्थापना केन्द्र, अपांगता भएका व्यक्तिहरुको संस्था, पुनर्स्थापना सम्बन्धि स्वास्थ्यकर्मीहरुको पेशागत संस्था, अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था, तथा अन्य ।

खण्ड २

सहायक सामाग्री सेवा उपलब्ध गर्ने सेवा प्रदायक तथा सरोकारवाला संस्था सम्बन्धी मापदण्ड

२.१ विवरण अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा अन्य लक्षित समूहको गुणस्तरीय सहायक सामाग्री सेवामा पहुँचको अभाव रहेको अवस्था विद्यमान छ । यस सेवामा संलग्न सेवा प्रदायक संस्थाहरुको आवश्यक दर्ता प्रक्रिया, अभिलेख र यसको अद्यावधिक गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा अन्य लक्षित समूहको निम्ति कुनै पनि प्रकारको कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक सामाग्रीहरुको स्वास्थ्य सेवा, उत्पादन, विक्रि वितरण गर्दा राष्ट्रिय मापदण्ड भित्र रही कार्य संचालन गर्नु पर्ने हुन्छ । सेवाप्रदायक संस्थाको सेवा संचालनमा सहायक सामाग्रीको गुणस्तरमा मात्र सिमित नभइ यस सेवा संचालनमा संलग्न जनशक्ति, केन्द्रको भौतिक पूर्वाधार, प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ, औजार, मेशीनरी र समुदायस्तर सम्मको सेवा प्रवाहको गुणस्तरको जिम्मेवारी वहन गर्नुपर्ने हुन्छ । सेवा प्रदायक संस्थाहरु स्वतन्त्र प्रतिस्पर्धा, छनौटको स्वतन्त्रता तथा सेवाग्राहीको अधिकार प्रति प्रतिवद्ध हुनपर्दछ । संस्था दर्ता तथा सूचिकरणको निम्ति गुणस्तर प्रति जिम्मेवार रही न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेको हुनुपर्दछ ।

२.२ औचित्य लक्षित समुदायहरुमा गुणस्तरिय सेवा प्राप्त गर्न सहज नभएको कारण पुनर्स्थापना प्रक्रियामानै प्रभाव परी समुदाय नै समस्याबाट पिरोलिदै आएको छ । त्यसकारण सेवा प्रदायक संस्थाहरुबाट गुणस्तरीय सेवा र सहज वातावरण निर्माण गरी नागरिकहरुलाई विना समस्या

गुणस्तरीय सेवा पुऱ्याउनु आजको आवश्यकता हो । यसरी गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्न सेवा प्रदायक संस्थाको दर्ता, अभिलेख, नियमन, उत्पादन तथा सेवा प्रवाहको मापदण्ड निर्धारण गर्न आवश्यक छ । साथै सेवाप्रदायक संस्थाहरुको क्षमताको वृद्धि विकासमा समेत नीति तथा कार्यक्रमको निम्ति समेत सेवाप्रदायक संस्थाहरुको पहिचानको आवश्यकता हुने भएकोले आवश्यक मापदण्डको अधिनमा रही सेवा प्रवाह गर्न सेवा प्रदायक संस्था प्रतिवद्ध हुनुपर्दछ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकार सम्बन्धी महासन्धि अनुरुप सुलभ मूल्यमा (affordable cost) उच्च गुणस्तरयुक्त सहायक सामाग्रीको प्रवर्द्धन र उपलब्धता राज्यको दायित्वमा पर्दछ । तसर्थ न्युनतम मापदण्डको तर्जुमा गरी सेवा प्रदायक संस्थाहरुको नियमन गर्दै लक्षित समूहमा गुणस्तरिय सेवाको प्रत्याभूति सजृ ना गर्न सरकार कटिवद्ध छ । राष्ट्रिय नीति, रणनीति तथा कार्यक्रम अनुरुप गुणस्तरीय सेवा संचालनको लागि न्यूनतम मापदण्ड अनरुप सेवा प्रवाहको निश्चितताको लागि अनुगमन तथा निरिक्षणमा मद्दत गर्नेछ । सेवाग्राहीको हित तथा सुरक्षाको निम्ति पनि सेवा प्रवाह गर्दा योग्य जनशक्तिद्वारा सही प्रक्रिया पुऱ्याई गुणस्तरिय कच्चापदार्थहरुको प्रयोगको सुनिश्चितताको लागि नियमनको आवश्यकता पर्दछ ।

सहायक सामाग्री सेवाको विकासको लागि सेवा प्रदायक संस्थाहरुको दक्षता तथा कार्यक्षमता अनुसार सुचिकृत गर्दै जाँदा देशमा सेवाको क्षमता र कमी कमजोरीहरुको लेखा जोखा गर्दै नीति तथा कार्यक्रम निर्माणमा पूर्णता दिँदै जान मद्दत मिल्नेछ । सेवाप्रदायक संस्थाहरुले सम्पूर्ण सेवाग्राहीहरुको अभिलेख राख्ने र निरन्तर अद्यावधिक गर्नुपर्नेछ । साथै आवश्यक दक्ष जनशक्तिको पदस्थापन र न्यूनतम मापदण्ड अनुरुपको भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था गरी सहज र गुणस्तरीय वातावरणको निर्माण गरी गुणस्तरीय सेवा प्रवाहको प्रत्याभूति गर्न सिकिनेछ ।

नेपालमा सहायक सामाग्री, यसको उत्पादनमा प्रयोग हुने कच्चापदार्थ, पार्टपूर्जा औजार तथा मेशीनको आयातमा कठिनाइ रहेको सरोकारवाला व्यक्ति तथा संस्थाहरुको अनुभव रहेको छ । यसको कारण सेवाको मूल्य बढेको र मूल्यको एकरुपता कायम हुन नसकेको कारण आयात तथा अन्य कर छुटको व्यवस्था हुनुपर्ने राय रहिआएको छ । सहायक सामाग्रीको मूल्य निर्धारणमा पर्ने असरहरु कम गर्न सकेको खण्डमा पहुँचको वृद्धि हुने र लक्षित वर्गको पुनर्स्थापनामा टेवा पुऱ्याउन सकेको खण्डमा राष्ट्रिय उत्पादन तथा राष्ट्रिय अर्थनीतिमा समेत सकरात्मक प्रभाव पर्नेछ ।

२.३ सेवा प्रदायक संस्थाको दर्ता

२.३.१ सहायक सामाग्री सेवा प्रदान गर्ने संस्था अनिवार्य रुपमा प्रक्रिया पुऱ्याई जनस्वास्थ्य सेवा ऐन २०७५ बमोजिम स्वास्थ्य कार्यालय, स्वास्थ्य मन्त्रालय अन्तर्गत प्रचलित नियम अनुसार दर्ता गरि संचालन गरेको हुनुपर्नेछ ।

२.४ सेवा प्रदायक संस्थाको सूचिकृत तथा नियमन

२.४.१ सम्बन्धीत निकायमा दर्ता भई गुणस्तरीय सेवाको मापदण्ड पालन गरेका सेवा

प्रदायक संस्थाको सेवाको प्रकृति, विधा, र क्षमता अनुरुप स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, स्वास्थ्य सेवा विभाग, इपिडिमियोलोजी तथा रोग निन्त्रण महाशाखा, कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखा अन्तर्गत सुचिकृत गर्नेछ ।

२.५ सेवा प्रदायक संस्थाको अनुगमन तथा निरिक्षण

२.५.१ कुनै पनि सेवाको आवश्यकता अनुसार सेवा प्रदायक संस्था व्यवस्थापन स्वयंले आन्तरिक अनुगमन तथा निरिक्षण गरी सेवाको गुणस्तर अध्यावधिक गर्ने र राष्ट्रिय मापदण्ड कायम गरिरहनुपर्नेछ ।

२.५.२ स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, स्वास्थ्य सेवा विभाग, इपिडिमियोलोजी तथा रोग निन्त्रण महाशाखा, कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखा, प्रदेश स्वास्थ्य निर्देशनालय, नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद् तथा अन्य आधिकारीक निकायबाट आवश्यकता अनुसार यस मापदण्डलाई प्रयोग गरी गुणस्तर सेवाको अनुगमन तथा निरिक्षण गर्न सकिनेछ ।

२.५.३ अनुगमन तथा निरिक्षणबाट प्राप्त प्रतिवेदनलाई सम्बन्धीत निकायसँग समन्वय गरि सुधार गर्नुपर्नेछ ।

२.६ सेवा प्रदायक संस्थामा आवश्यक जनशक्ति

२.६.१ कुनै पनि सहायक सामाग्री सेवा प्रदान गर्न योग्यता पुगेका दक्ष जनशक्तिको पदस्थापन हुनुपर्नेछ । सहायक सामाग्री सेवा प्रवाह गर्न आवश्यक सबै विषयका जनशक्ति ध्यानमा राखि पदस्थापनाको योजना तयार गरेको हुनुपर्दछ ।

२.६.२ नाप जाँच गरी उत्पादन तथा उपलब्ध गर्नु पर्ने सहायक सामाग्री (जस्तै: प्रोस्थेसिस् तथा अर्थोसिस्, हेयरिङ्ग एड्स, चश्मा, आदि) को सेवा प्रवाह गर्दा स्नातक तहको अध्ययन पूरा गरी नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायि परिषद् अन्तर्गत 'क' श्रेणीमा दर्ता भएका स्वास्थ्यकर्मीको पूर्ण संलग्नतामा उचित क्लिनिकल विधि अवलम्वन गरी सेवा प्रवाह गर्नुपर्नेछ । यदि जनशक्तिको अभाव भएमा कम्तिमा क श्रेणीमा दर्ता भएका स्वास्थ्यकर्मीको मातहत उचित पर्यवेक्षणमा ख श्रेणीमा दर्ता भएका स्वास्थ्यकर्मीको पूर्ण संलग्तामा क्लिनिकल विधि अवलम्वन गरी सेवा प्रवाह गर्नुपर्नेछ । क्लिनिकल प्रक्रियामा यस वाहेकको जनशक्तिको प्रयोग राष्ट्रिय मापदण्ड विपरित मानिने छ ।

२.७ सेवा प्रवाहको लागि आवश्यक न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार

२.७.१ कुनै पनि स्वास्थ्य तहमा प्रभावकारी ढङ्गमा गुणस्तरीय सेवा प्रवाहको लागि सेवाग्राही अनुकुल अपाङ्ग मैत्री अवरोधमुक्त वातावरणको सुनिश्चितता गर्नुपर्नेछ ।

२.७.२ सेवा प्रवाहको लागि सुरक्षित क्लिनिकल वातावरणमा आवश्यक सम्पूर्ण क्लिनिकल प्रकृया पूरा गर्न आवश्यक भौतिक पूर्वाधार रहेको हुनुपर्नेछ ।

२.७.३ सहायक सामाग्री उपलब्ध गराउँदा यसको कार्यात्मक परिणाम मापन ९ागलअतष्यलबा यगतअकभ ह्मबकगाकभलत० तथा यसको प्रयोगविधि प्रशिक्षण ९गकभचकुक तचबष्लष्लन०, जस्तै प्रोस्थेसिस्मा हिंड्न सिकाउने ९न्बष्त तचबष्लष्लन०, आदिको लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधार रहेको हुनुपर्नेछ ।

२.८ सेवाग्राहीहरुको अभिलेख

२.८.१ सेवा प्रदायक संस्थाहरुले सहायक समाग्री सेवा प्राप्त गरेका व्यक्तिहरुको अभिलेख

प्राप्त गरेको सहायक सामाग्री को प्रकार, संख्या, सेवाको प्रकृति समेतको अभिलेख राख्नुपर्नेछ ।

२.८.२ सेवा प्रदायक संस्थाले नियमित रुपमा तोकिए बमोजिम पूनर्स्थापना सम्बन्धी स्वास्थ्य व्यवस्थापन सूचना प्रणालीमार्फत अभिलेख तथा प्रतिवेदन ९च्भअयचमष्लन बलम चभउयचतष्लन० गर्नुपर्नेछ ।

२.९ सामाग्री, पार्टपूर्जा, कच्चापदार्थ, मेशीनरी तथा औजारहरु

२.९.१ सेवा प्रदायक संस्थामा पार्टपूर्जा तथा कच्चा पदार्थको पर्याप्त जगेडा हुनुपर्नेछ ।

२.९.२ सवे ा पद्र ायक सस्ं थामा उचित तथा गुणस्तरीय मेशीन तथा औजार मौजुद हुनुपनर्छे ।

२.९.३ सहायक सामाग्री उत्पादनमा प्रयोग हुने औजार तथा मेशीनहरुको उचित समयमा मर्मत तथा नयाँ बदल्ने रणनीति अनुरुप पुराना औजार तथा मेशीनहरु अद्यावधिक गर्नुपर्नेछ ।

२.१० सेवा प्रदायक संस्थाले वहन गर्नुपर्ने उत्तरदायित्व

२.१०.१ सहायक सामाग्री उत्पादन प्रक्रियामा संलग्न स्वास्थ्यकर्मी, सेवा प्रदायक तथा

प्रयोगकर्ताको स्वास्थ्यको सुरक्षामा ध्यानमा राखी स्वास्थ्य सुरक्षा सम्वन्धि नियमको तर्जुमा गरेको हुनुपर्नेछ ।

२.१०.२ सेवाग्राही तथा हेरचाहकर्तालाई सहायक सामाग्री सेवाको योजना तथा उद्देश्य

तर्जुमा गर्दा र नापजाँचको प्रक्रियामा पूर्णसहभागी गराउनुपर्नेछ ।

२.१०.३ सहायक सामाग्रि का` पक ार, यसका` औचित्य र पय्र ागे बार` जनचते ना अभिवृद्धि गर्न,

प्रकाशन तथा कार्यक्रमको तर्जुमा गर्नुपर्नेछ ।

२.१०.४ सेवाग्राहीमा सहज पहुँचको सुनिश्चितता सहित सेवाको गुणस्तर कायम गर्न सेवा प्रदायक संस्थाहरु योग्य जनशक्तिको परिचालनमा प्रतिबद्ध हुनुपर्दछ ।

२.११ राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संघसंस्था सँगको समन्वय

२.११.१ राष्टिय् तथा अन्तर्राष्टिय् गरै सरकारी सस्ं था सगँ का` समन्वयमा सहायक सामाग्रीको उत्पादन, निःशुल्क रुपमा वितरण वा कुनै सेवा प्रवाह गर्दा, यसमा प्रयोग हुने जनशक्ति, पार्टपूर्जा तथा कच्चा पदार्थहरु राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप हुनुको साथै गुणस्तरिय हुनुपर्नेछ ।

२.११.२ अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था सँगको समन्वयमा सहायक सामाग्री सेवा सम्बन्धी परियोजना संचालन गर्दा सहायक सामाग्री सम्बन्धी अनुसन्धानात्मक कार्यक्रम वा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकार तथा सहायक समाग्री सम्बन्धी जन चेतनामूलक कार्यक्रम तथा जनशक्तिको प्रवर्द्धनमा पनि लगानी गर्नुपर्नेछ ।

खण्ड ३

सहायक सामाग्री तथा यसको उत्पादन सम्बन्धी मापदण्ड

३.१ विवरण

सहायक सामाग्रीको उत्पादन नितान्त वस्तु उत्पादन मात्र नभइ सामाग्रीको प्रयोग र प्रयोग पश्चात प्राप्त हुने परिणामको मुल्याङ्कण ९यगतअयmभ ररभबकगचझभलत० समेतको एक क्लिनिकल प्रक्रिया भएकोले उत्पादन देखि सेवाग्राहीलाई पुनर्स्थापनाको लागि दिने तालिम सम्म सबै पूर्ण स्वास्थ्य हो । यो सेवा प्रवाह गर्दा सबै आवश्यक मापदण्ड पूरा गरेको हुनुपर्दछ। सहायक सामाग्रीको उत्पादनको निमित्त आवश्यक गुणस्तरीय उपकरणहरु समेत मौजुद भएको हुनुपर्दछ ।

योग्य स्वास्थ्यकर्मीबाट भएको नापजाँच अनुसार सहायक सामाग्री उत्पादन गर्नुपूर्व सम्बन्धीत स्वास्थ्यकर्मीले (प्रोस्थेटिस्ट् अर्थोटिस्ट्, अक्यूपेशनल थेरापिष्ट्, स्पिच एण्ड हेयरिङ्ग प्याथोलोजिस्ट्, अन्य) क्लिनिकल प्रक्रिया पूरा गरी सहायक सामाग्रीको उद्देश्य सहित उल्लेख गरी सिफारिस ९उचभकअचष्उतष्यल० गरीएको हुनुपर्दछ । यसरी प्रक्रिया पूरागरी उलपब्ध गरिने सहायक सामाग्रीको परिणामको मुल्याङ्कन गर्दा सेवाको प्रभावकारीता बुझ्न सहज हुन्छ । सहायक सामाग्री सेवाको पहुँच वृद्धि गर्नको लागि अस्पतालस्तर बाटै सेवा उपलब्ध गराउन आवश्यक छ । सहायक सामाग्री सम्बन्धी सेवा अस्पतालको अन्तरङ्ग सेवामा नै उपलब्ध गर्नुपर्ने अवस्थामा समेत योग्य जनशक्तिको उपलब्धता नभएको अवस्था छ । यसरी नापजाचँ गरी उपलब्ध गराउन ु पर्न े कन ु ै पनि सहायक सामाग्रि दतार्व ाल यारेयता पग ु ेको स्वास्थ्यकर्मी (प्रोस्थेटिस्ट् अर्थोटिस्ट्, स्पीच एण्ड हेयरीङ्ग प्याथोलोजिस्ट्, अक्यूपेशनल थेरापिस्ट् आदि) बाट नै सेवा उपलब्ध गरी विरामी तथा सेवाग्राही सम्म गुणस्तर सेवा पुर्‍याउनु पर्दछ । तयारी अर्थोसिस्को प्रयोगमा समेत योग्य स्वास्थ्यकर्मी (प्रोस्थेटिस्ट अर्थोटिस्ट)को संलग्नता हुन आवश्यक छ ।

३.२ औचित्य गुणस्तरीय सहायक सामाग्री सेवा प्रदान गर्नको निम्ति गुणस्तरीय सेवा प्रणाली देखि कच्चापदार्थ, औजार तथा मेशीनरी उपकरण समेतको महत्व हुन्छ । मेशिनरी उपकरणहरुको नियमित मर्मत र अद्यावधि गनार्ल े उपकरणका े आय ु लम्बिनक ु ा े साथ ै गण ु स्तरीय उत्पादनका े प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिन्छ । सहायक सामाग्रीको उत्पादनमा संलग्न जनशक्ति, लाग ू गर्नुपर्ने क्लिनिकल प्रक्रिया, यसमा पय्र ाेग हन ु े प्रविधि, कच्चा पदार्थ, औजारको साथसाथै सेवा प्रवाह समेतको गुणस्तर कायम गर्नु पर्दछ । साथै सहायक सामाग्रीको मूल्य निर्धारण गर्दा सेवामा संलग्न सम्पूर्ण प्रक्रियाको वैज्ञानिक तथा पारदर्शी विधिको साथै लक्षित समूहको आवश्यकता तथा पहुँचको आधारमा तय गरिएमा सेवाग्राहीहरु न्यूनतम गुणस्तरको अन्यौलताबाट मुक्त हुने वातावरण सृजना हुनेछ । समय समयमा बजारको अनुगमन गरी सहायक सामाग्रीको मूल्य मुल्याङ्कन गरी समिक्षा गरी आवधिक गर्दा भविष्यमा योजना तथा कार्यक्रम तय गर्न मद्दत मिल्दछ । साथै तीनै तहको सरकारी स्तरबाट सहायक सामाग्री सेवामा भएको लगानीको प्रतिफलको मूल्याङ्गण गरी यस सेवाको क्षेत्र विकासमा समेत टेवा पुग्नेछ ।

३.३ सहायक सामाग्री, पार्टपूर्जा तथा कच्चापदार्थ

३.३.१ सहायक सामाग्री, यसको निर्माणमा प्रयोग हुने पार्टपूर्जाहरुको गुणस्तर प्रमाणित भएको हुनुपर्दछ । उत्पादक देशबाट गुणस्तर प्रमाणीत वा निर्यात गुणस्तर प्रमाण पत्र, अन्तर्राष्ट्रिय गुणस्तर प्रमाण पत्र प्राप्त पार्टपूर्जाहरु रहेको हुनुपर्दछ ।

३.३.२ प्रयोग भइसकेको पार्टपूर्जा को पुन: प्रयोग गरी कुनै सामाग्री उत्पादन गर्नको निम्ति सहायक सामाग्री सम्बन्धी विशेषज्ञ १ र मेकानिकल इन्जिनियर १ सम्मिलित प्रविधिक समूहबाट गुणस्तर मापन गरी लिखित प्राविधिक रेकर्ड कायम गरी उपयुक्त ठहरिएको पार्टपूर्जा मात्र प्रयोग गर्नुपर्नेछ ।

३.३.३ प्रयोग भइसकेको पार्टपूर्जा पुन: प्रयोग गरी कुनै सामाग्री उत्पादन गरी सेवा उपलब्ध गराउँदा सेवाग्राहीलाई यसको आयु, फाइदा, बेफाइदा, हेरचाहको तरिका तथा वारेन्टी समेतको पूर्ण सही जानकारी दिई लिखित अनुमति प्राप्त गरे पश्चात मात्र उपलब्ध गर्न सकिनेछ ।

३.३.४ सहायक सामाग्री निर्माण तथा सवे ा पद्र ान गदार् गण् ास्तरयत्तु ?ु मापन आजै ार र मशे ीनको प्रयोग गरिनु पर्दछ ।

३.३.५ नीजि, गैरसरकारी तथा अन्य संस्थाद्वारा नि:शुल्क सहायक सामाग्री वितरण गर्दा गुणस्तरीय कच्चापदार्थ र पार्टपूर्जाको प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

३.३.६ नि:शुल्क सहायक सामाग्री वितरण गर्ने परियोजना तथा वितरण पश्चात अभिलेखको लिखित जानकारी सम्बन्धीत निकायमा गर्नुपर्दछ ।

३.३.७ स्थानिय तथा समुदायस्तरमा उपलब्ध कच्चा पदार्थ तथा पार्टपूर्जाको प्रयोग र उपयुक्त प्रविधिको सृजना गरी सहायक सामाग्रीको निर्माण गर्न सकिनेछ । यसरी निर्माण गरिएको सामाग्रीको प्राविधिक तथा क्लिनिकल रुपमा परिक्षण गरी गुणस्तर निश्चित ९ख्बष्मिबतष्यल कतगमथ० गरेको हुनुपर्दछ । गुणस्तरको निश्चितता गर्न अध्ययन अनुसन्धान गरीएको हुनुपर्दछ ।

३.३.८ उपयुक्त प्रविधि प्रमाणमा आधारित ९भखष्मभलअभ दबकभम० हुनुको साथै प्रयोगकर्ताको आवश्यकता अनुकूल र प्रयोगकर्ता स्वयम्लाई मान्य भएको हुनुपर्नेछ ।

३.३.९ थ्री डी प्रिन्ट ९घ्म उचष्लत० मार्फत उत्पादन गरीएका कुनै पनि सहायक सामाग्री सेवा प्रवाह गर्दा राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप सम्बन्धीत स्वास्थ्यकर्मीको रोहवरमा भएको हुनुपर्दछ ।

३.४ सहायक सामाग्री को मूल्य निर्धारण

३.४.१ सेवा प्रदायक संस्थाद्वारा सहायक सामाग्री सेवा प्रदान गर्दा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष आर्थिक लाभको समिक्षा गर्नुपर्दछ ।

३.४.२ सेवा प्रदायक संस्थाले सहायक सामाग्रीको मूल्य निधार्रण गर्दा सम्पूर्ण प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष लागत सामेल गरी वास्तविक मूल्य निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

३.४.३ सहायक सामाग्रीको मूल्य सामाग्रीको मात्र नभई सेवाग्राही सम्म सामाग्रीको पहुँच पुऱ्याउन आवश्यक सबै लागतका आधारमा मूल्य निर्धारण गरेको हुनुपर्दछ ।

३.४.४ मूल्य निर्धारण गर्दा वैज्ञानिक, स्पष्ट, तथा पारदर्शि विधि अपनाई गरेको हुनुपर्दछ ।

३.४.५ सम्बन्धीत सरकारी निकायद्वारा बजार मुल्याङ्कण तथा सहायक सामाग्रीको मूल्य आवधिक रुपमा समिक्षा गरी हरेक आर्थिक वर्ष औसत मूल्य सावर्ज निक गरके ा ` हनु छे ।

खण्ड ४

सहायक सामाग्रीसम्बन्धी जनशक्तिको मापदण्ड

४.१ विवरण

पनु स्थार्प ना सवे ा तथा सहायक सामाग्रि सवे ा बह ु विशषेज्ञ सम्मिलित एक स्वास्थ्य सवे ा हा े । अन्य स्वास्थ्यकर्मीहरु जस्तै सहायक सामाग्री सेवा प्रदान गर्ने व्यक्तिले मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्था वा विश्वविध्यालयबाट निश्चित अवधिको निर्धारीत पाठ्यक्रमको अध्ययन पूरा गरी नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद्मा दर्ता हुनुपर्दछ। नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद्को तहगत दर्ता प्रक्रिया पश्चात सोही अनुरुप परिषद्को ऐन तथा नियमावली को अधिनमा रही सेवा प्रवाह गरेको हुनुपर्दछ ।

४.२ औचित्य

सहायक समाग्री सेवामा प्रत्यक्ष संलग्न हुने व्यक्तिहरुमा प्रोस्थेटिस्ट् तथा अर्थोटिस्ट् ९एचयकतजभतष्कत बलम इचतजयतष्कत०, स्पीच एण्ड हेयरिङ्ग पाथोलोजिस्ट् ९क्उभभअज बलम ज्भबचष्लन०, अक्युपेशनल थेरापिस्ट ९यअअगउबतष्यलबा तजभचउष्कत०, अडियोलोजिस्ट ९बमष्यियनिष्कत०, इउतकभतचष्कत, तालिम प्राप्त सर्टिफाइड व्हिलचेयर व्यवसायी ९ऋभचतषष्मम ध्जभभअिजबष्च एचयाभककष्यलबा०, जस्ता जनशक्ति अति आवश्यक भएपनि दशे मा सा े जनशक्तिका े कमील े गदा र् सब ै स्थानहरुमा गण ु स्तरिय सवे ा उपलब्ध हनु सकिरहके ा े छनै । गुणस्तरीय सहायक सामाग्री सेवा प्रवाहमा शैक्षिक योग्यता, कार्यदक्ष, विषय अनुसारको तालिम प्राप्त स्वास्थ्यकर्मी (क्लिनिशियन तथा गैर क्लिनिशयन) मा निर्भर रहेको हुन्छ । यस्तो महत्वपूर्ण सवे ामा पनि जनशक्तिका े कमील े गदा र् सब ै स्थानहरुमा गण ु स्तरीय सवे ा उपलब्ध हनु सकिरहके ा े छैन । जनशक्तिको अभावमा पनि गुणस्तरिय सेवाको लागि न्यूनतम मापदण्डमा सम्झौता गर्न नमिल्ने भएको कारण यस क्षेत्रमा लामो समयदेखि काम गर्दै आएका प्राविधिकहरुलाई स्वास्थ्यकर्मीको पयर्व क्षे ाण तथा निगरानीमा शीप अभिवृद्धि गनर्े तालिमहरु उपलब्ध गराइ दक्ष जनशक्ति तयार गर्दै जानुपर्ने देखिन्छ । विभिन्न शिक्षण संस्था, मेडिकल कलेज तथा विश्वविद्यालयहरुसँग समन्वय गरी यस विषयको अध्ययन अध्यापन गराउनु पर्ने आवश्यक छ। यो विषयको अध्ययन कठिन भएको हुनाले नेपालमा अध्यापन संचालन गर्दा नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय अन्तर्गत शतप्रतिशत छात्रवृतिको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ । नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयले शतप्रतिशत छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरी अध्ययन अध्यापन गराउन सकेको खण्डमा आगामी १० वर्ष भित्र सहायक सामाग्री सेवा प्रदान गर्ने योग्य तथा दक्ष जनशक्ति तयार भइ प्रदेश तथा केन्द्रिय अस्पतालबाट गुणस्तरिय सहायक सामाग्री सेवा उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

४.३ सहायक समाग्री सेवा प्रदान गर्न न्यूनतम जनशक्ति

४.३.१ सहायक सामाग्री सेवा संचालन गर्न केन्द्रमा वहु विशेषज्ञ सेवा ९ुगतिष मष्कअष्उष्लिबचथ बउउचयबअज० उपलब्ध हुनुपर्नेछ ।

४.३.२ एक केन्द्रमा कम्तिमा १ जना स्नातक तह अध्ययन सकेका विशेषज्ञ स्वास्थ्यकर्मी रहेको हुनुपर्नेछ ।

४.४ कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक उपकरण सेवा प्रदान गर्ने आवश्यक न्यूनतम जनशक्ति

४.४.१ कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक उपकरण को जाँच ९बककभककभलत०, नाप ९ःभबकगचझभलत०, सिफरिस ९एचभकअचष्उतष्यल०, उत्पादन ९ँबदचष्अबतष्यल०, तथा परिणाम मुल्याङ्कनको ९इगतअफभ ञभबकगचकभलत० स्वतन्त्ररुपमा कार्य संपादन गर्न सेवा प्रदायक संस्थामा कम्तिमा एकजना प्रोस्थेटिस्ट् तथा अर्थोटिस्ट् रहेको हुनुपर्दछ ।

४.४.२ कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक उपकरण सेवाको हकमा जनशक्तिको उपस्थिति धेरै न्यून रहेको कारण प्रोस्थेटिस्ट अर्थोटिस्टको उपलब्धता नभएसम्मको लागि वैकल्पिक रुपमा सेवा प्रदायक संस्थाहरुमा कम्तिमा १ जना विशेष स्तरोन्नति तालिम ९गउनचबमभ तचबष्लष्लन० प्राप्त सहायक प्रोस्थेटिस्ट् अर्थोटिस्ट्, सहायक प्रोस्थेटिस्ट वा अर्थोटिस्ट तहका जनशक्तिबाट कार्य संचालन गर्न सकिनेछ ।

४.४.३ तालिम प्राप्त टेक्निसियनको उपलब्धता नभएसम्म वैकल्पिक रुपमा कम्तिमा १० वर्ष देखि प्राविधिकको रुपमा कार्यरत जनशक्तिबाट कार्य सम्पादन गर्न सकिनेछ ।

४.४.४ कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक उपकरण सेवा प्रदान गर्ने स्वास्थ्यकर्मी तथा प्राविधिकको सूपरिवेक्षण तथा अनुगमन निरन्तररुपमा हुनुपर्नेछ । ।

४.४.५ नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद्मा दर्ता नभएका व्यक्तिहरुको संलग्नता विना कुनै पनि संस्थाद्वारा कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक उपकरण उत्पादन तथा सेवा विस्तारको कुनै कार्यक्रम संचालन गर्न पाउने छैन ।

४.४.६ कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक उपकरण उत्पादन तथा सेवा प्रवाहको सम्पूर्ण जिम्मेवारी प्रोस्थेटिस्ट् तथा अर्थोटिस्ट्को हुने हुनाले यस सम्बन्धी सम्पूर्ण प्रक्रिया प्रोस्थेटिस्ट् तथा अर्थोटिस्ट्को संलग्नता र सूपरिवेक्षणमा हुन आवश्यक हुन्छ ।

४.५ स्वास्थ्यकर्मी तथा प्राविधिकको दायित्व

४.५.१ **आचारसंहिता :** नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद्मा दर्ता भएका सबै तहका स्वास्थ्यकर्मी तथा प्राविधिकहरुले परिषद्को आचारसंहिता मान्नुपर्नेछ ।

४.५.२ **सेवाको अभिलेखिकरण :** आफूले प्रदान गरेको सेवाको सम्पूर्ण कार्य विवरण, पार्टपूर्जाको विवरण रेकर्ड चार्ट ९चभअयचम अजबचत० मा स्पष्ट लेखेर फाइल गरी राख्नुपर्दछ ।

४.५.३ **प्रमाणमा आधारित अभ्यास :** सहायक सामाग्रीको सेवा प्रवाह, प्रेस्कृपसन तथा उत्पादन प्रमाणमा आधारित ९भखष्मभलअभ दबकभम० हुनुपर्दछ । अनुसन्धान तथा नयाँ खोजबाट प्राप्त नयाँ कुराहरुको ज्ञान सेवा प्रवाहमा प्रयोग गरी सेवा सधैं अद्यावधिक ९गउ तय मबतभ० गरी राख्नुपर्नेछ ।

४.५.४ सेवा प्रवाह गर्दा सेवाग्राहीलाई प्राथमिकतामा राखि सम्मानपूर्वक गरेको हुनुपर्दछ ।

४.५.५ सेवाग्राहीको समस्यालाई प्राथमिकता दिएर सुन्ने गर्नुपर्दछ र कुनै पनि क्लिनिकल वा

प्राविधिक कार्य गर्नु पूर्व के गर्न लागिएको हो र यसको उद्देश्य के हो ? भन्ने बारे सेवाग्राहीलाई जानकारी उपलब्ध गराउनुपर्नेछ ।

४.५.६ कुनै पनि सेवाग्राहीको नीजि तथा व्यक्तिगत कुरा, र पहिचान गोपनिय राख्नुपर्नेछ ।

४.६ सहायक सामाग्री सेवा प्रदान गर्ने जनशक्तिको विकास तथा प्रवर्द्धन

४.६.१ जनशक्तिको विकास तथा नियमन

(क) न्यूनतम मापदण्ड अनुरुप जनशक्तिको विकासको लागि आवश्यक छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।

(ख) उपलब्ध जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गरी मापदण्ड अनुरुपको सेवा प्रवाह प्रदान गर्न आवश्यक तालिमको कार्यक्रम संचालन गरी जनशक्तिको स्तरोन्नति गरिनेछ ।

(ग) कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक उपकरण सम्बन्धी जनशक्तिको संख्या न्यून रहेकोले हाल कार्यरत योग्य व्यक्तिहरुको स्तरोन्नतिको लागि एकपटक आवश्यक शैक्षिक तथा प्राविधिक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।

४.६.२ व्यवसायिक स्वास्थ्य सुरक्षाः

(क) कुनै पनि कार्यरत स्वास्थ्यकर्मी तथा प्राविधिकले आफ्नो स्वास्थ्यको सुरक्षा आफै गर्नुपर्नेछ ।

(ख)

व्यवसायिक कामबाट आफ्नो स्वास्थ्यमा हुने खतरा सम्बन्धी जोखिम कम गर्न आवश्यक उपकरणहरु सेवा प्रदायक संस्थाबाट उपलब्ध गरेको हुनुपर्नेछ ।

(ग) व्यवसायिक कामबाट आफ्नो स्वास्थ्यमा हुने खतरा सम्बन्धी पूरा जानकारी राखि होशियारपूर्वक काम गर्नुपर्नेछ । कुनै कारणवस स्वास्थ्यमा हानि भएमा सेवा प्रदायक संस्थाले स्वास्थ्यकर्मी तथा प्राविधिकको उपचारको लागि पूरा सहयोग गर्नुपर्नेछ । **४.६.३ योजना तथा परियोजनाहरु बनाउन सहभागी हुनेः**

(क) पुनर्स्थापना स्वास्थ्य तथा सहायक प्रविधि सम्बन्धी आवश्यक नीति, नियम, योजना, रणनीति, प्रोटोकलहरु बनाउनेमा सहभागी हुनु/गराउनु पर्दछ ।

४.६.४ अनुसन्धान तथा अध्ययन गर्ने र भाग लिने

(क) सेवा संग सम्बन्धीत वा सेवा को गुणस्तर अभिवृद्धिको निम्ति हुने अनुसान्धान तथा खोज कार्यमा सामेल हुनुपर्नेछ/गर्नुपर्नेछ ।

४.६.५ पुर्नताजगी तालिम

(क) सहायक सामाग्री जनशक्तिले अध्ययन गरेर प्राप्त गरेको ज्ञान र सीपलाई अद्यावधिक गराईराख्न आन्तरिक तालिम कार्यक्रम ९ऋयलतष्लगभ च्भजबदषष्तिबतष्यल भ्मगबतष्यल -ऋच्भ्० संचालन गर्नुपर्नेछ ।

४.६.६ बैठक सेमिनार तथा कार्यशाला गोष्ठिमा भाग लिने

(क) सहायक सामाग्री सम्बन्धी कार्य गर्ने व्यक्तिहरुले आफ्नो वृत्ति विकासको लागि व्यवसायिक संघसंस्था, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कुनै पनि बैठक, सेमिनार, गोष्ठि, तथा सभाहरुमा भाग लिनुपर्ने छ । तर सेवाग्राहीको सेवामा हानि हुने गरी भाग लिन पाउने छैन ।

खण्ड ५
सेवाग्राही केन्द्रित सहायक सामाग्री सेवा प्रवाह सम्बन्धी मापदण्ड

५.१ विवरण

सहायक सामाग्री सेवाको पहुँच भौगोलिक तथा आर्थिक रुपमा पनि सरल र सहज हुनुपर्छ भन्ने नेपाल सरकारको मान्यता रहेको छ। तर विभिन्न कारणले यस सेवाको पहुँच हाल पनि चुनौतिपूर्ण अवस्थामा रहेको छ। हाल संचालनमा रहेका सहायक सामाग्री सेवाको गुणस्तर वृद्धि गर्द आगामी दिनहरुमा स्थानिय तह सम्म यस सवे ाको उपलब्ध सरल तथा सहज गरीद लग्नपु र्न आवश्यकता रहेकोछ। सहायक सामाग्रीको सेवा प्रवाह गर्दा सेवाग्राहि केन्द्रित सिद्धान्तको अनुशरण गर्नुपर्दछ। सेवाग्राही केन्द्रित सिद्धान्त भन्नाले सेवाग्राही, सेवाग्राहीको परिवार, समुदाय सबैलाई विश्वासिलो स्वास्थ्य प्रणालीको सहभागी तथा लाभार्थीको रुपमा स्वीकार गर्नुपर्दछ। सेवाग्राही केन्द्रित सेवा प्रवाहमा सेवाग्राहीले आफुलाई आवश्यक सामाग्री छनौटको क्षमता राख्दछ भन्ने कुरा जानकारी राख्नु पर्दछ। सेवा प्रवाह गर्दा सेवाग्राहीको आत्मासम्मान, छनौटको अधिकारलाई सम्मान गर्दै आफुलाई स्वास्थ्यकर्मीको सिफारिस अनुसारको आवश्यक सामाग्री छनौट गर्ने विकल्प प्रदान गरिनु पर्दछ। सहायक सामाग्री सेवाको उपलब्ध गराउन जात, लिङ्ग, वर्ग, समूह, विचार, उमेर, सामाजिक एवं आर्थिक अवस्था, रोग तथा अन्य कुनै आधारमा भेदभाव गर्न पाइने छैन।

५.२ औचित्य अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा अन्य लक्षित समुहले आवश्यक सहायक सामाग्री सेवा केन्द्र देखि स्थानिय तहबाट विना भेदभाव प्राप्त गर्न सकेमा सरल तथा सहजयुक्त पहुँचको विकास हुने देखिन्छ। सहायक सामाग्री सेवा वितरण प्रणालीमा अनिवार्य रुपमा अभिलेखीकरण गर्नुपर्दछ। यसबाट सेवा सम्बन्धमा नीति, नियम, कार्यक्रम तथा वजेट तर्जुमा गर्दा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुको साथै सही रुपमा कार्यक्रमको मुल्याङ्कन गर्न सकिनेछ। सहायक समाग्री को साथै यससँग सम्बन्धीत अन्य परामर्श, क्लिनिकल तथा प्रेषण सुविधाहरु पनि व्यापक रुपमा सामेल गरि ९अफउचभजभलकषखभ बउउचयबअज० सेवा प्रदान गर्न सकेको खण्डमा सेवाको गुणस्तर वृद्धि हुनुको साथै सरल रुपमा सेवा प्राप्त गर्ने अधिकार प्रतिस्थापित गर्न सकिनेछ। सहायक सामाग्री सेवा को उपलब्धता अस्पताल, नसिङ्ग होम, क्लिनिक तथा नजिक को स्थान वा वाहिरी श्रोत ९यगत कयगचअष्लन० बाट सेवा उपलब्ध गराउन सके सेवाग्राहीले एकै ठाउँबाट र सहज रुपमा सेवा प्राप्त गर्न सक्ने हुन्छ। सहायक सामाग्री सेवा उपलब्ध नभएको केन्द्रमा सेवा प्रेषण गर्दा सम्बन्धीत चिकित्सले जाँच गरेपश्चात लिखितरुपमा सहायक सामाग्रीको नाम, प्रयोग गर्नु पर्ने कारण, र उद्देश्य सहित उल्लेख गरि प्रेषण गर्दा सेवाग्राहीले सही सहायक सामाग्री प्राप्त गर्ने निश्चित हुन्छ। यसरी प्रेषण गर्दा मापदण्ड पुगेका सेवा प्रदायक संस्थामा पठाउने गर्नुपर्दछ। मापदण्ड पुगेका सेवा प्रदायक संस्थाले योग्य जनशक्तिबाट जाँच गरी सहायक सामाग्रीको सिफारिस ९एचभकअचष्उतष्यल० तयार गर्दा, जाँचको दौरान थाहा हुन आएका सबै प्रकारका जानकारी सेवाग्राहीलाई दिई उचित सहायक सामाग्री, त्यसको प्रयोग, औचित्य तथा उद्देश्य बारेमा पनि सेवाग्राहीलाई सुसूचित गराउनु पनि सेवाग्राहि केन्द्रित सेवा हो। सेवा प्रवाहमा संलग्न सबै स्वास्थ्यकर्मी तथा प्राविधिक जनशक्तिमा सहायक सामाग्रीबारे आवश्यक ज्ञान तथा तालिम प्राप्त हुन आवश्यक हुन्छ।

५.३ सहायक सामाग्री केन्द्र, स्थानिय निकाय, तथा समुदायस्तर बाट सहायक सामाग्री सेवा प्रवाह

५.३.१ सेवाग्राही केन्द्रित सेवा

(क) कुनै पनि निकाय वा केन्द्रबाट सहायक सामाग्री सेवा को योजना तर्जुमा गर्दा वा सेवा उपलब्ध गराउँदा सेवाग्राही, सेवाग्राहीका परिवार वा हेरचाह गर्ने व्यक्तिको संलग्नता अनिवार्य रुपमा भएको हुनुपर्नेछ ।

(ख) सेवाग्राहीले आफुलाई चिकित्सक, स्वास्थ्यकर्मीले सिफारिस ९उचभकअचष्उतष्यल० गरे अनुसारको आवश्यक सामाग्री आफुले छनौट गरेको सेवा प्रदायक संस्थाबाट लिने पूर्ण अधिकार रहनेछ ।

(ग) सहायक सामाग्री सेवा प्रदान गर्दा सहायक सामाग्रीको सही प्रयोग र हेरचाह सम्बन्धी आवश्यक तालिमको समेत सुनिश्चितता गर्नुपर्नेछ ।

(घ) कुनै पनि सहायक सामाग्री प्रेषण गर्दा प्रयोग गर्नुको कारण, औचित्य, उद्देश्य, प्रभाव र पूर्ण प्रक्रिया वारे सेवाग्राहीलाई जानकारी गराई सो उपचार तथा पुनर्स्थापना योजनामा संलग्न गराउनुपर्नेछ ।

५.३.२ सहायक सामाग्री सेवा प्रवाहको योजना तथा कार्यक्रम

(क) समुदाय स्तरमा जनताको पहिलो सम्पर्कमा आउने स्थान भनेको स्थानिय तहमा रहेको स्वास्थ्य संस्थाका स्वास्थ्य अधिकृत, स्वास्थ्यकर्मी तथा महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका भएकोले यस जनशक्तिहरुलाई आवश्यक तालिमको व्यवस्था गरी सहायक सामाग्रि तथा विशेषज्ञ सेवाको आवश्यकताको पहिचान गर्न सक्षम गनर्पुर्नेछे । साथै सहायक सेवाको वितरण समेत स्थानिय तहबाटै संचालन भएको हुनुपर्दछ ।

(ख)

प्रादेशिक तथा केन्द्रिय अस्पतालहरुमा प्रोस्थेटिक्स्, अर्थोटिक्स्, स्पीच एण्ड हेयरिङ्ग, अक्युपेशनल थेरापी का साथसाथै अन्य सहायक सामाग्री सम्बन्धी सेवा र जनशक्तिको व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(ग)

स्थानिय निकायमा सहायक सामाग्री सम्बन्धी योजना तयार गर्दा सहायक सामाग्री सेवा सम्बन्धी स्वास्थ्यकर्मी सहित प्राविधिक समूहको गठन गरेको हुनुपर्दछ ।

(घ)

स्वास्थ्य सेवाको तीनै तहबाट सहायक सामाग्री सेवा प्रवाहको लागि मापदण्ड पालना गरेका नीजि तथा गैरसरकारी सेवाप्रदायक संस्थाको साझेदारीमा गर्न सकिनेछ ।

(ङ)

स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट अपांगता हुनसक्ने जोखिम प्रकारको समस्याको सिघ्र पहिचान गरी प्रादेशिक तथा केन्द्रिय स्तरका केन्द्रहरुमा विशेषज्ञ सेवाको निम्ति प्रेषण गर्नुपर्नेछ ।

(च) हरेक सहायक सामाग्रीको प्रयोग अनुसार आयु रहेको हुन्छ । प्रयोग गरिराखेको सहायक सामाग्रीले सही रुपमा काम नगरेमा वा यसको कार्यक्षमतामा ह्रास आएमा सहायक सामाग्री उचित समय भित्र मर्मत वा नयाँ परिवर्तन गर्नुपर्नेछ ।

(छ) सहायक सामाग्री सेवा प्रदान गर्ने निकायले यसको मर्मत सम्भारको सुनिश्चितता पद्र ान गनर्पु नर्छे । यसका` लागि सवे ा पद्र ायक सरं थाल` जगडे ा सामानका` व्यवस्था गरेको हुनुपर्नेछ ।

(ज)

सहायक सामाग्री सेवा प्राप्त गर्ने व्यक्ति, सहायक सामाग्रीको प्रकार, संख्या, मर्मत तथा नयाँ फेरिएको सामाग्रीको अभिलेख राख्नुपर्नेछ ।

(झ)

सहायक सामाग्री सेवाको प्रवाह नितान्त स्वास्थ्य सेवासंग सम्बन्धीत भएकोले सेवाग्राहीलाई सहायक सामाग्री उपलब्ध गराउँदा आवश्यक क्लिनिकल प्रक्रिया, सम्बन्धीतस्वास्थ्यकर्मीबाट नाप जाँच तथा सिफारिसको आधारमा राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप प्रदान गरेको हुनुपर्नेछ ।

(ञ) सम्बन्धीत स्वास्थ्यकर्मी वा विशेषज्ञले तयार गरेको सिफारिस ९उचभकअचष्उतष्यल० अनुरुप नै सहायक सामाग्री उपलब्ध गराउनुपर्नेछ । यसलाई परिवर्तन गर्न पाइने छैन ।

(ट) सहायक प्रविधि सम्बन्धी जानकारी मूलक सूचना, सचेतना तथा प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यक्रमको तर्जुमा गर्नुपर्नेछ ।

५.३.३ निःशुल्क सहायक सामाग्रीको वितरण

(क) निःशुल्क सहायक सामाग्री वितरण गर्दा मापदण्ड अनुरुप दर्ता भएका सेवा प्रदायक संस्थाको संलग्नतमा गर्नुपर्दछ ।

(ख)

नि:शुल्क सहायक सामाग्री वितरण गर्दा राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुपको आवश्यक जनशक्ति,कच्चापदार्थ, पार्टपूर्जा, र सेवा प्रवाह सम्बन्धी न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरिएको हुनुपर्दछ ।

(ग) नि:शुल्क सहायक सामाग्री वितरण गर्दा स्वदेशमै उपलब्ध योग्य जनशक्तिको नेतृत्वमा सम्पूर्ण क्लिनिकल प्रक्रिया अवलम्बन गरी राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप कार्यक्रम सँचालन गर्नुपर्नेछ । सहायक सामाग्री प्रदान गरे पश्चात यसको मर्मत सम्भारको समेत सुनिश्चितता दिनुपर्नेछ ।

५.४ कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक उपकरण सेवा प्रवाह

५.४.१ कृत्रिम अंग तथा सहायक उपकरणबाट साथै अन्य सहायक सामाग्री उपलब्ध गराउँदा नाप जाँचको आधारमा उचित ट्रायल फिटिङ्गबाट यसको उद्देश्यपूर्ति भएको सुनिश्चितता गरी उपयुक्त क्लिनिकल परिणामको मुल्याङ्कण ९अष्लिष्अबा यगतअफभ ञ्भबकगचभलत० गरेको हुनुपर्दछ ।

५.४.२ गमनशीलता ९:यदषष्तिथ० , हाडजोर्नी ९यचतजयउभमष्अ० तथा स्नायु ९ल्भगचययिनथ० सम्बन्धी सहायक सामाग्री सेवा प्रदान गर्दा दर्ता भएका चिकित्सक, पुनर्स्थापना सम्वन्धि स्वास्थ्यकर्मी, फिजियोथेरापिस्ट्, प्रोस्थेटिस्ट् अर्थोटिस्ट्, अक्युपेशनल थेरापिस्ट्द्वारा जाँच गरी सिफारिस गरेको हुनुपर्दछ । तर कृत्रिम अङ्ग सहायक सामाग्री सम्बन्धी सिफारीस ९उचभकअचष्उतष्यल० को अन्तिम निर्णय तथा यसको नाप जाँच र निर्माणको जिम्मेवारी प्रोस्थेटिस्ट् अर्थोटिस्ट्को हुनेछ ।

५.४.३ विशेष प्रकारको जुत्ता ९यचतजयउभमष्अ कजयभ० उपलब्ध गराउँदा अर्थोटिस्ट तथा सहायक अर्थोटिस्टको संलग्नता आवश्यक रहन्छ । अर्थोटिस्ट वा सहायक अर्थोटिस्टको जाँच सिफारिस पश्चात मात्र तालिम प्राप्त अर्थोपेडिक जुत्ता बनाउने प्राविधिक ९यचतजयउभमष्अ कजयझबपभच० बाट विशेष प्रकारको जुत्ता बनाउनुपर्दछ ।

५.४.४ कुनै पनि सहायक सामाग्री सेवा प्रदान गर्दा आवश्यकता अनुसार बहुविषयक पुनर्स्थापना समूह ९ुगतिष(मष्कअष्उष्लिबचथ तभक० द्वारा सेवा प्रदानको सुनिश्चितता गरिनुपर्दछ ।

५.४.५ अस्पताल, नर्सिङ्ग होम, क्लिनिक, पुनर्स्थापना केन्द्रहरुमा नापजाँच गरी बनाउने ९अगकतयफ ञबमभ मभखष्अभक० वा तयारी सहायक सामाग्री ९चभबमथ फबमभ मभखष्अभक० को प्रयोग,

तथा जडानमा समेत अनिवार्यरुपमा यस राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुपको जनशक्तिबाट सेवा उपलब्ध गरेको हुनुपर्दछ ।

५.४.६ थ्री डी प्रिन्ट ९घम उचष्लत० मार्फत उत्पादन गरीएका कुनै पनि कृत्रिम हात खुट्टा तथा सहायक उपकरण ९उचयकतजभकष्क बलम यचतजयकष्क० को सेवा तथा जडान प्रोस्थेटिक्स् अर्थोटिक्स् क्लिनिकल प्रक्रिया पूरा गरी यस राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुपको जनशक्तिबाट सेवा संचालन गरेको हुनुपर्दछ ।

खण्ड ६

प्रकोप तथा अन्य आपतकालिन अवस्थामा सहायक सामाग्री सेवा

६.१ विवरण

प्रकोप तथा अन्य आपतकालिन अवस्थाहरुमा सहायक सामाग्री सेवाको निरन्तर प्रवाहको आवश्यकता रहन्छ। भूकम्प जस्ता प्राकृतिक प्रकोप तथा कुनै पनि मानव निर्मित प्रकोपहरुमा कउष्लर्बा अयचम ष्लवगचथ, तचबगπबतष्अ दचबष्ल ष्लवगचथ, कउगतबतष्यल, ाचबअतगचभ, उभचउजभचर्बा लभचखभ ष्लवगचथ, अचगकज ष्लवगचथ जस्ता समस्याहरुमा वृद्धि हुने हुन्छ। यस्तो अवस्थामा कतिपय व्यक्तिहरुलाई तत्काल सहायक सामाग्रीको आवश्यकता पर्दछ। यस्तो अवस्थामा स्थानिय सेवा प्रदायक संस्थाहरु समेत पनि प्रभावित हुने भएका कारण अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको आवश्यकता पर्दछ।

६.२ औचित्य

प्रकोप तथा अन्य आपतकालिन अवस्थाहरुमा सहायक सामाग्री सेवालाई अत्यावश्यक

सेवाको रुपमा संचालन गरी सेवाग्राहीहरुको पहुँचलाई निरन्तरता दिनुपर्दछ। प्रकोपको जोखिमलाई मध्यनजर राखी प्रारम्भिक अवस्था देखि नै उपचार र सहायक सामाग्री सेवाको उपलब्धता सुनिश्चित गर्नुपर्ने हुन्छ । यसको लागि प्राथमिक सहायक सामाग्री सूचीमा उल्लेखित आवश्यक सहायक सामाग्रीको भण्डारणको साथै स्वास्थ्यकर्मीहरुलाई प्रकोप सम्बन्धी पूर्व तयारी प्रशिक्षणमा प्रोस्थेटिक्स् तथा अर्थोटिक्स् सम्बन्धी ज्ञान समावेश गर्नुपर्दछ। प्रकोपको समयमा बनाउने अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग परियोजनाहरु राष्ट्रिय रणनीति अनुरुप हुनु पर्दछ (जस्तै स्थानिय योग्य जनशक्तिको प्रयोग तथा तालिम) जसले गर्दा निरन्तर रुपमा सेवा संचालनमा मद्दत पुग्दछ।

६.३ सहायक सेवा प्रदानको लागि अपनाउनु पर्ने कार्यविधि

६.३.१ प्राकृतिक प्रकोप तथा अन्य आपतकालिन अवस्थामा सहायक सामाग्री सेवा प्रवाहको निरन्तरताको लागि आवश्यक रणनीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरेको हुनुपर्नेछ।

६.३.२ केन्द्रिय तथा प्रादेशिक अस्पतालहरुमा प्रकोप लक्षित आपतकालिन अवस्थाको लागि

प्राथमिक सहायक सामाग्री सूची ९एचष्यचष्तथ bककष्कतष्खभ एचयमगअत ाष्कत० मा उल्लेख गरिएका` तत्काल आवश्यक हनु` सहायक सामागी्र भण्डारणका` व्यवस्था गरके ा` हनु पु र्नेछ।

६.३.३ प्राकृतिक प्रकोप तथा अन्य आपतकालिन अवस्थाको तत्काल अन्त्य पश्चात दैनिक सेवा सुचारु गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्दै आवश्यक रणनीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरेको हुनुपर्नेछ।

६.३.४ अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था सँगको समन्वयमा सहायक सामाग्री सेवा सम्बन्धी परियोजना सँचालन गर्दा प्रकोपको समयमा आवश्यक पर्ने दिर्घकालिन योजनालाई समेत ध्यान दिएको हुनुपर्दछ ।

भाग २

राष्ट्रिय मापदण्ड कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कार्ययोजना

सहायक सामाग्री सेवा प्रवाहमा राष्ट्रिय मापदण्डको कार्यन्वायनको निमित्त आवश्यक न्यूनतम गुणस्तर कायम गर्न धेरै विषयहरु नयाँ विधि अनुरुप शुरुवात गरी मापदण्ड स्थापित गर्नुपर्ने हुँदा निम्न कार्यहरुसहित पूर्व तयारी आवश्यक हुनेछ। **१. सेवा प्रदायक संस्थाको दर्ता तथा सूचीकरण औचित्य**

सहायक सामाग्री सेवा प्रदायक संस्था तथा सरोकारवाला संस्थाहरुको दर्ता, संचालन अनुमती, सेवाको एकरुपता, साझेदारीको ढाँचा तथा सहज पहुँच अभिवृद्धिको निम्ति सेवा प्रदायक संस्थाको नियमन गरी स्थानिय तहमा छनौटको अधिकार सहित गुणस्तरीय सेवाको सुलभ सहज उपलब्धता प्रदान हुनेछ। सहायक सामाग्री सेवा दर्तावाला सेवा प्रदायक संस्थाहरुबाट मात्र वितरण गर्दा राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप गुणस्तरीय सेवाको प्रत्याभूति भइ गुणस्तरीय सुलभ सेवामा सेवाग्राहीको सहज पहुँच पुग्ने वातावरणको निर्माण हुनेछ। सहायक उपकरण स्वास्थ्य सेवा अन्तरगत गुणस्तरीय सेवा प्रवाहको लागि प्रदायक संस्थाहरु सरकारी स्वास्थ्य निकाय अन्तर्गत दर्ता हुन आवश्यक छ। साथै सार्वजनिक नीजि साझेदारीमा सेवा प्रवाहको लागि सूचिकरण गरी सेवाको गुणस्तर कायम गर्न आवश्यक छ।

१.१ सहायक प्रविधिमा राष्ट्रिय मापदण्ड लागू भएको १ वर्ष भित्र न्यूनतम मापदण्ड सहितको सेवाको लागि स्वास्थ्य मन्त्रालय अन्तर्गत सम्पूर्ण सेवा प्रदायक संस्थाहरुको दर्ता प्रक्रियाको थालनि गर्ने।

१.२ संस्था दर्ताको लागि प्रादेशिक स्वास्थ्य निकाय, स्थानिय तहसँग आवश्यक समन्वय तथा प्रक्रियाको स्थापना गर्ने।

१.३ संस्था दर्ता प्रक्रियाको लागि स्वास्थ्य मन्त्रालय अन्तर्गतको निकायको निर्क्यौल, न्यूनतम मापदण्डको आधारमा प्रक्रियाका लिखित कागजात तथा फारामहरुको विकास गर्ने।

१.४ न्यूनतम मापदण्ड अनुरुप क्षमता भएका नाफामूलक तथा गैरनाफामूलक संस्थाको सूचिकरण गरी सूचिकृत सेवा प्रदायक संस्थाहरुको अभिलेख राख्ने।

१.५ सरकारी, नीजि तथा गैर सरकारी क्षेत्रबीचको सहकार्य र साझेदारीको प्रवर्द्धन गर्दै गुणस्तरीय सहायक सामाग्री सेवा प्रवाह गर्नको लागि सूचिकृत सेवा प्रदायक संस्थाहरुको साझेदारीमा गर्ने।

१.६

सूचिकृत भएका सेवा प्रदायक संस्थाहरुको सहायक सामाग्रीको ६ समूहको आधारमा वर्गीकरण गरी यसको अवस्थिति, सेवाको क्षमता तथा सेवा क्षेत्रको आधार निर्क्यौल गर्ने।

१.७ सूचिकृत भएका सेवा प्रदायक संस्थाहरुको क्षमता अभिवृद्धि, प्रवर्द्धन तथा विकासका कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने ।

२. अनुगमन तथा निरीक्षण

औचित्य अनुगमन तथा निरिक्षणबाट सहायक सामाग्री सेवामा नीति तथा कार्यक्रमका उद्देश्य हासिल गर्न मद्दत मिल्नेछ । उपयुक्त कार्य विधि, मापन प्रकृया तथा सूचकको अवस्थाले सहायक सामाग्रीको गुणस्तर उत्पादन तथा सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता बढ्नेछ । नियमित अनुगमन तथा अभिलेख प्रतिवेदनको विश्लेषणले सेवाको प्रभावकारीताको साथै आवश्यकताको पहिचानमा समेत मद्दत मिल्नेछ ।

२.१ दुई वर्ष भित्र कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखाको नेतृत्वमा अनुगमन तथा निरिक्षण को लागि स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय अन्तर्गत संयत्र गठन गर्ने । गुणस्तरीय सेवा निश्चितताको लागि सेवा प्रदायक संस्थाहरुको अनुगमन तथा निरिक्षणको निरन्तर कार्यन्वयन गर्ने ।

२.२ नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद्, व्यवसायी संघसंस्था, महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालयको समन्वयमा अनुगमन तथा निरिक्षणको कार्य विधि तयार गरी स्थलगत अनुगमनको सुरुवात गर्ने ।

२.३

नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद्ले योग्यता पुगेका दक्ष जनशक्तिको रहोवरमा सहायक सामाग्री सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गर्न स्थलगत अनुगमन तथा पत्राचार गर्ने ।

२.४

अनुगमन तथा निरिक्षण को लागि गठन गरिने सरकारी संयत्रद्वारा गरिने अनुगमन तथा निरिक्षणको समयमा मापदण्ड अनुरुप सेवा प्रवाह कार्यान्वयन भए नभएको बारे सुनिश्चित गर्ने ।

२.५

व्यवसायी संघसंस्था, सेवा प्रदायक संस्था तथा सरोकारवाला संस्थाहरुबाट गुणस्तर सेवाको प्रकृती, सहायक सामाग्रीको गुण्स्तर, प्रकार तथा योग्य जनशक्तिको आवश्यकता बारे सचेतना कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

२.६ सामुदाय स्तरमा सेवाग्राहीहरुले प्राप्त गरेको सहायक सामाग्री सेवाको प्रभाव मुल्याङ्कनको निम्ति आवश्यक सर्वेक्षण प्रणलीको विकास गर्ने ।

२.७ राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप न्यूतम गुणस्तर पूर्ति भए नभएको बारे स्वमूल्याङ्कन गर्न सेवाप्रदायक संस्थाहरुको लागि चेकलिस्टको विकास गर्ने ।

३. राष्ट्रिय मापदण्ड

अनुरुप योग्यता पुगेका दक्ष जनशक्ति औचित्य

सहायक सामाग्री सेवा स्वास्थ्यको एक विधा भएको र यसमा एक भन्दा बढि स्वास्थ्यकर्मीको

संलग्नता रहेको हुन्छ । सहायक सामाग्री सेवा संचालनको निम्ति आवश्यक वहु विशेषज्ञ सेवा ९ृगतिष्मष्कअष्उिष्लिबचथ बउउचयबअज० उपलब्ध गर्नको निम्ति अनिवार्यरुपमा आवश्यक स्वास्थ्यकर्मीहरुको उपलब्धता वा प्रेषणको निम्ति आवद्धताले गुणस्तरिय तथा सहज सेवाको सुनिश्चितता प्रदान गर्दछ । सहायक सामाग्री सम्बन्धी जनशक्तिको कमी भएको अवस्थामा असम्बन्धीत व्यक्तिहरुबाट सेवाग्राही ठगिन सक्ने अवस्था आउन नदिन सेवाग्राहीको हितको लागि सेवा प्रवाह गर्दा दर्तावाल दक्ष जनशक्तिको परिचालन महत्वपूर्ण हुनेछ ।

३.१ दर्ता प्रक्रिया अन्तर्गत न्यूनतम आवश्यक जनशक्तिको मापदण्डको नियम बनाइ लागू गर्ने । संचालनमा रहेका वाहेक थप नयाँ सेवा प्रदायक संस्थाको दर्ता प्रक्रियामा न्यूनतम आवश्यक मापदण्ड अनुसारको जनशक्तिको पदस्थापना गरेको हुनुपर्नेछ ।

३.२ सेवा प्रदायक संस्थाहरुमा मापदण्ड अनुरुपको जनशक्तिको पदस्थापना गर्दै जाने।

३.३

दुई वर्षमा स्थानीय स्वास्थ्य चौकी मार्फत अपाङ्गता पहिचान गरी रोकथामको निम्ति सहायक सामाग्रीको आवश्यकता समेत पहिचान गरी परामर्श र प्रेषण गर्न सक्ने जनशक्ति तयार गर्न तालिमको व्यवस्था गर्ने ।

३.४

सेवाप्रदायक संस्थाहरुमा जनशक्तीको पदपूर्ति तथा कार्यभार वितरण गर्दा नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद्को व्यवसायीक आचारसंहिताको अधिनमा रही कार्य संचालन गर्ने ।

३.५ सहायक प्रोस्थेटिस्ट तथा अर्थोटिस्ट तहका जनशक्तिको स्तरोन्नति को लागि राष्ट्रिय मापदण्ड प्रकासित भएको २ वर्ष भित्र एक पटकको लागि राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम

केन्द्र मार्फत राष्ट्रिय मापदण्ड को बुँदा ४.२.२ अनुसार विशेष स्तारोन्नति तालिम

९क्उभअष्बा

गउनचबमष्लन तचबष्लष्लन० संचालन गरी अभचतषष्अबतष्ल को

व्यवस्था गर्न कार्य योजनाको साथै पाठ्यक्रम विकास गर्ने ।

३.६ प्राविधिक जनशक्तिको अभाव पूर्तिको लागि कम्तिमा १५ वर्ष देखि निरन्तर कृत्रिम

अंग तथा सहायक उपकरण सम्बन्धी कार्य गर्दै आइरेका जनशक्तिको ऋत्भ्ल्ज मार्फत

सीप परिक्षण गरी अभचतषष्अबतष्ल को व्यवस्था गर्ने । यसरी अभचतषष्अबतष्ल गरेका जनशक्ति क्लिनिकल प्रक्रियामा बाहेक अरु नितान्त प्राविधिक कार्यमा सम्मिलित हुनेछन् ।

कार्यरत टेक्निसियनहरुलाई २ वर्ष भित्र क्षमता अभिवृद्धिको लागि छाटो अवधिको तालिमको सृजना गरी क्षमता अभिबृद्धि गर्ने ।

३.७

पर्याप्त जनशक्ति अभावको व्यवस्थापन गर्नको निम्ति इपिडिमियोलोजि तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा, कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखाको समन्वयमा आगामी ५ वष ि भित्र प्रारे थेटिक्स तथा अर्थोटिक्स सम्बन्धी नया ं जनशक्ति तयार गनर्क ो निम्ति अध्ययन छात्रवृत्तिको लागि आवश्यक कार्य योजना तर्जुमा गर्ने ।

३.८ देश भित्र नै प्रोस्थेटिक्स् अर्थोटिक्स् सम्बन्धी विषयको अध्ययनको शुरुवातको निम्ति तत्काल सम्भाव्यताको अध्ययन तथा आवश्यक नीतिहरु तर्जुमा गर्ने ।

४

. आवश्यक भौतिक पूर्वाधार औचित्य

सहायक सामाग्री सेवा प्रवाहमा आवश्यक सम्पूर्ण क्लिनिकल प्रक्रियाको लागि उचित पूर्वाधार बिना गुणस्तरिय सेवा प्रवाह कठिन हुने हुन्छ । सहायक सामाग्री सम्बन्धी जाँच, नाप तथा कार्यगत

तालिमको समेत आवश्यकता हुने हुनाले भौतिक पूर्वाधारको न्यूनतम मापदण्ड कायम गराउन आवश्यक हुन्छ । सहायक सामाग्री सेवा प्रवाहमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधारको न्यूनतम गुणस्तर कायम गर्न नसकिरहेको कारण यसको स्थापनाको लागि निम्न कार्यहरुसहित पूर्व तयारी आवश्यक छ ।

४.१ सेवा प्रदायक संस्था दर्ताको निम्ति अनिवार्य रुपमा आवश्यक न्यूनतम भौतिक संरचनाको मापदण्ड कायम गराउन इपिडिमियोलोजि तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा, कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखाद्वारा सम्बन्धित विषय विशेषज्ञहरुको समन्वयमा सहायक सामाग्री सेवाको लागि आवश्यक न्यूनतम पूर्वाधार निर्धारण गर्ने ।

४.२. सहायक समाग्री सेवा प्रदायक संस्थाको उपस्थिति तथा यसको संरचना अनिवार्यरुपमा बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, तथा अपाङ्ग मैत्री भए नभएको अनुगमन तथा निरिक्षण गर्ने। अनुगमन तथा निरिक्षणको लागि कार्यनिर्देशिका तयार गर्ने ।

४.३.

सम्पूर्ण क्लिनिकल प्रक्रिया, सहायक सामाग्रीको प्रयोग वारे कार्यगत तालिम

ᑫग्लअतष्यलबᐠ तचबष्लष्लन० तथा जबचम या जभबचष्लन, प्रोस्थेटिक्स् अर्थोटिक्स् जस्तै अन्य सहायक सामाग्री सेवा पश्चात आवश्यक हुने कार्यगत परिणाम मापण ᑫँग्लअतष्यलबᐠ यगतअफभ ङभबकगचभ्भलत० गर्न आवश्यक भौतिक संरचना पर्याप्त मात्रामा भएको निश्चित गर्ने ।

४.४ प्रादेशिक स्वास्थ्य निर्देशनालय, स्वास्थ्य कार्यालय तथा विशेषज्ञहरुसँग समन्वय गरी आवश्यक पूर्वाधारको मापदण्ड दर्ता प्रक्रियाको नियम अन्तरगत लागू गर्ने ।

५. सेवाग्राहीहरुको अभिलेख औचित्य

स्वास्थ्य व्यवस्थापन सचू ना पर्र ाालीमा सहायक सामाग्रि सवे ा प्राप्त गरके ा व्यक्तिहरुका ेअभिलखे प्राप्त गरेको सहायक सामाग्रीको प्रकार, संख्या, सेवाको प्रकृति समेतको अभिलेखले सहायक सामाग्री सेवाको समष्टिगत विकासको निम्ति महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । लक्षित वर्गमा समान पहुँचको विकासको लागि सम्पूर्ण प्रयोगकर्ताको अभिलेखबाट सेवाको आवश्यकताको पहिचान र

योजना तजर्मु ामा मद्दत पुगदछ। सम्पणू र् दतार् भएका सवे ा पद्र ायक सस्ं थाहरुबाट पवू र् निर्धारित ढाचँ ाको फाराम

भरी स्वास्थ्य व्यवस्थापन सूचना प्रणाली अद्यावधि गर्दा सेवाको वितरणमा समानता कायम गर्न सकिनेछ।

५.१. सहायक सामाग्री सेवा प्राप्त गरेका व्यक्ति, प्राप्त गरेको सहायक सामाग्रीको प्रकार, संख्या, आयु तथा सेवाको प्रकृति सामेल हुने गरी इपिडिमियोलोजि तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा, कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखा, स्थानिय निकाय, तथा सेवा प्रदायक संस्थाहरुको समन्वयमा सम्पूर्ण दर्ता भएका सेवा प्रदायक संस्थाहरुको लागि अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।

५.२. निःशुल्क तथा विभिन्न क्याम्प मार्फत सेवा प्रवाह गरेको रेकर्डिङ्ग तथा रिपोर्टिङ्गको लागि कार्यविधि तयार गर्ने।

५.३ नीजि तथा गैरसरकारी सेवा प्रदायक संस्थाहरु, निः शुल्क तथा विभिन्न क्याम्प मार्फत सेवा प्रवाह गरेको सूचना समेट्ने गरी मासिक प्रतिवेदन फाराम म्जक्ष ꠶ अद्यावधिक गर्ने।

६. सहायक सामाग्री पार्टपूर्जा, मेशीनरी तथा औजारहरु

६.१ सहायक सामाग्रीको उत्पादन तथा वितरणमा सहजता ल्याउन यसको निर्माणमा आवश्यक पार्टपूर्जा, कच्चापदार्थ, औजार तथा मेशीनको आयातमा सहजीकरण गर्ने उद्देश्यका साथ १ वर्ष भित्र सेवा प्रदायक (नीजि, सामाजिक, सरकारी) संस्थाहरुको समन्वयमा पार्टपूर्जा, कच्चापदार्थ, औजार तथा मेशीनको अनुसूची तयार गर्ने।

. ६.२ सूची अनुसारको सामाग्री, पार्टपूर्जा, कच्चापदार्थ, औजार तथा मेशीनको आयातमा भंसार नीति सहज गर्नको निम्ति सरोकार मन्त्रालय, विभाग तथा कार्यालयहरुसँग छलफल शुरु गर्ने।

६.३. सूची अनुसारको सामाग्री, पार्टपूर्जा, कच्चापदार्थ, औजार तथा मेशीनको आयातमा भंसार कर छुटको निम्ति आवश्यक नियम तर्जुमा गर्न पहल गर्ने ।

६.४. सहायक सामाग्री, पार्टपूर्जा, मेशीनरी तथा औजारहरुको गुणस्तर व्यवस्थापनको

निम्ति सरं था भित्र गण् ुस्तर नियन्त्रणको कार्यविधि लिखित रुपमा राख्न े व्यवस्था गर्न े।

६.५ सहायक सामाग्री सेवामा सेवाग्राहीको पूर्ण सहभागीता सुनिश्चित गर्न प्रयोग गरिने

कच्चा पदार्थ, कम्पनि, पार्टपुर्जा, मर्मत तथा वारेन्टीका बारेमा सूसुचित गर्न जानकारी फाराम तथा सहमति पत्र तयार गरी हस्ताक्षर गर्ने गराउने ।

७. प्रयोग भइसकेका पार्टपूर्जा तथा सहायक सामाग्री औचित्य

सहायक सामाग्रीको मूल्य कम गर्न तथा बढी भन्दा भढी व्यक्तिहरुको लाभको निम्ति प्रयोग भइसकेका पार्टपुर्जा, सहायक सामाग्री, मेशीनरी तथा औजारहरुको पुन प्रयोग गर्ने अनुमति दिइएको अवस्थामा यसको प्राविधिक गुणस्तर कायम गर्नु सबैको दायित्व हुन्छ । कृत्रिम अङ्ग तथा धेरै जसो सहायक उपकरणहरु व्यक्तिको नापजाँच अनुरुप नै बनाउनु पर्ने भएकोले प्रयोग भएको सामान भनेको एक व्यक्तिको सामाग्री अर्को व्यक्तिलाई दिने भनी बुझ्नु गलत हुनेछ । सहायक सामाग्री आवश्यक व्यक्तिको नाप जाँच गरी सो अनुरुप पुनः बनाई प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

७.१. प्रयोग भइसकेको पार्टपुर्जा उपयोग गरी सहायक सामाग्री उत्पादन गरी सेवा प्रवाहमा

देखिएको कमी पुर्ति गर्ने उद्देश्यले इपिडिमियोलोजि तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा, कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखाको समन्वयमा सामाग्रीको गुणस्तर मापनका न्यूनतम आधार सहितको कार्यविधि तयार गर्ने ।

७.२. स्वास्थ्य प्रदायक संस्थाहरुले राष्ट्रिय मापदण्ड ३.१.२ अनुरुपको प्रावधिक समूहबाट

प्रयोग गरेको पार्टपुर्जाको प्राविधिक रेकर्ड राख्नको लागि रेकर्डिङ्ग प्रणालीको विकास गर्ने ।

७.३. अनुगमनको समयमा प्रावधिक रेकर्डको निरिक्षण गर्ने ।

७.४. प्रयोग भइसकेको पार्टपुर्जा उपयोग गरी सामाग्री उत्पादन गर्ने सेवा प्रदायक संस्थाहरुले राष्ट्रिय मापदण्डको पालना गरी सेवाको विवरण खुल्ने गरी अभिलेख राख्न े।

८. सहायक सामाग्रीको मूल्य निर्धारण गर्ने औचित्य हरेक सहायक सामाग्रीको मूल्यको पहिचानले वित्तिय असरको मुल्याङ्कन गर्न मद्दत मिल्दछ ।[ठ] सहायक सामाग्रीको मूल्य निर्धारणले

[ठ] st andards for prost hetics and orthotics, Part 1: Standards, WHO, Geneva 2017

स्थानिय तहमा बजेट तर्जुमा गर्न सहज वातावरणको निर्माण गर्न मद्दत पुग्नेछ । गुणस्तरिय मापदण्ड सहितको मूल्य निर्धारणले सेवा मूल्यको पारदर्शिता कायम गर्नेछ ।

८.१. आगामी १ वर्ष भित्रमा सम्बन्धीत सेवा प्रदायक संस्था (विशेषज्ञ, नीजि, सामाजिक तथा सरकारी संस्था) हरुसँग मूल्य निर्धारण विधि बारे छलफल गर्ने ।

८.२. सबैलाई मान्य हुने प्रभावकारी लागत हिसाव प्रक्रिया ९अयकतष्लन ५भअजबलष्कm० को विकास गर्ने ।

८.३. सहायक सामाग्रीको हरेक वर्ष बजार मूल्य प्रकासित गर्ने र अद्यावधि गर्दै जाने ।

८.४ निर्धारित मूल्य सम्पूर्ण स्थानिय निकाय तथा सरोकारवालाहरुलाई उपलब्ध गराउने ।

८.५

निर्धारित मूल्य अनुरुपको सहायक सामाग्री सेवाग्राहीले छनौटको अधिकार स्वरुप आफुले छनौट गरेका स्वास्थ्यकर्मी तथा सेवा प्रदायक संस्थाहरुबाट (दर्ता सूचिकृत भएका) प्राप्त गरी सोधभर्ना लिनसक्ने कार्यविधि निर्माण गर्ने ।

८.६ सेवा प्रदायक संस्थाहरुले मूल्य सूचि पारदर्शी रुपमा उपलब्ध गर्ने ।

९. सहायक सामाग्री सेवा प्रवाह औचित्य

सहायक सामाग्रीमा सेवाग्राहीको पहुँच बढाउन आवश्यक विधि तथा निर्दिष्ट कार्ययोजनाहरु भएमा कार्यान्वयनमा सरलता हुनेछ । स्थानीय तहबाट नै आवश्यकताको पहिचान गरी विशेष प्रकारका सेवाको लागि दोहोरो प्रेषण प्रणालीको विकास गर्दै उचित समयमा सही सहायक सामाग्री सेवा प्राप्त गर्ने वातावरणको निर्माण गर्दै लानुपर्नेछ । सेवाग्राहीको सुसूचित सेवा छनौटको अवसर प्रदान गर्न नीजि सार्वजनिक साझेदारीमा सोधभर्ना विधिबाट गुणस्तरीय सेवामा पहुँचको अभिबृद्धि हुनेछ ।

९.१ वडास्तरमा आवश्यक सहायक सामाग्री प्रकार को तथ्याङ्क संङ्कलन गरी अभिलेख राख्ने ।

९.२ हरेक वडामा वार्षिक रुपमा आवश्यक पर्ने सहायक सामाग्रीको संख्या पहिचान गर्ने ।

९.३

तथ्याङ्क सङ्कलन तथा आवश्यकताको पहिचानको निम्ति महा/उप/नगर तथा गाउँपालिका अन्तर्गत स्वास्थ्य शाखासँग समन्वय गरी कार्ययोजना निर्माण गर्ने ।

९.४

स्थानिय तहमा उपलब्ध भएका सेवाहरु अस्पतालहरुबाटै उपलब्ध गराउने, उपलब्ध नभएका सेवाहरु स्थानिय स्वास्थ्य केन्द्रबाट प्रादेशिक केन्द्र तथा केन्द्रिय स्तरका सेवा प्रदायक संस्थामा दोहोरो प्रेषण प्रणालीको व्यवस्था गर्ने ।

९.५

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुले सेवाको छनौट गर्ने अधिकारको सुनिश्चिता गर्दै राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप प्रकाशित अधिकतम मूल्य भन्दा नबढाई सेवाग्राही आफुले छनौट गरेको सेवा प्रदायक संस्थाबाट सहायक सामाग्री प्राप्त गर्नसक्ने गरी सोधभर्ना गर्ने विधिको निर्माण गर्ने ।

९.६ सहायक सामाग्रीको नाम, प्राप्त गरेको मिति, मर्मत गरेको मिति उल्लेख हुने गरी प्रयोगकर्ता परिचयपत्र वितरण गर्ने ।

९.७ समुदाय तहबाट सहायक सामाग्री निःशुल्क प्राप्त गर्न परिचयपत्र अनिवार्य बनाउने।

९.८ निःशुल्क सहायक सामाग्री वितरण गर्ने परियोजना सहितको जानकारी तथा वितरण पश्चात अभिलेखको जानकारी इपिडिमियोलोजि तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा, कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखामा गर्ने कार्यविधि निर्माण गर्ने ।

९.९ निःशुल्क सहायक सामाग्री वितरण गर्ने परियोजनाको स्थलगत अनुगमन तथा निरिक्षण गर्ने ।

९.१० निःशुल्क रुपमा सहायक सामाग्री वितरण गर्दा भविष्यमा मर्मतको निम्ति सम्पर्क व्यक्ति, स्वास्थ्यकर्मी, तथा सेवा प्रदायक संस्थाको सूचना, सम्पर्क माध्याम तथा ठेगाना सहितको कार्डको व्यवस्था गर्ने ।

सन्दर्भ सामाग्री तथा श्रोतहरु

१. अपाङ्गता व्यवस्थापन नीति, रणनीति तथा १० वर्षे कार्ययोजना २०७३ -२०८२, नेपाल सरकार, स्वास्थ्य मन्त्रालय, स्वास्थ्य सेवा विभाग, कुष्ठरोग नियन्त्रण महाशाखा

२. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७४

३. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकार सम्बन्धी महासन्धि एवं स्वेच्छिक प्रोटोकल २००६

४. राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति २०७६

५. सुदर्शन सुवेदी, नेपालको सम्बिधान २०७२ ले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुका हकमा गरेका व्यवस्था (व्याख्यात्मक टिप्पणी सहित), राष्ट्रिय अपाङ्ग महासँघ, २०७३

६. नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद् नियमावली २०५६, नेपाल गजेट

७. Priority Assistive Product List of Nepal , Government of Nepal,Ministry of health and Population, Department of Health Services, Leprosy Control Division, Disability Focal Unit, 2018

८. Priority Assistive Product List; WHO; WHO/EMP/PHI/2016.01 Ma 2016

९. Report on the First National Review and Planning Workshop on Disability 2017

१०. Arne H. Eide, Shailes Neupane, Karl-Gerhard Hem; Living conditions among people with disability in Nepal, NFDN, SINTEFF (2016)

११. Standards for Prosthetics and Orthotics Part I; Standards, World Health Organization, Geneva (2017)

१२. Standards for Prosthetics and Orthotics, Part 2: Implementation Mannual, World Health Organization, Geneva (2017)

१३. Tebutt, E.; Brodmann, R.; Borg, J.; MacLachlan, M.; Khasnabis, C.; Horvath, R. Assistive products and the Sustainable Development Goals (SDGs). *Glob. Health* 2016, *12*, 1–6, doi:10.1186/s12992-016-0220-6.

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय
स्वास्थ्य सेवा विभाग
इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा
कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखा
टेकु, काठमाडौं ।